УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч.
МАЙ
18
ЧЕТВЕРГ
№ 115 (6752).

Өртээ 2 көп.

Көдээ тудугжуларның чөвүлел хуралы

МОСКВА. (СЭТА-ның корр). Май 16-да Россияның көдээ тудугжуларының чөвүлел хуралы Москвада ажыттынган. Ооң киржикчилери ажылдың түңнелдерин болгаш юбилейлиг чылда тудуг организацияларының сорулгаларын чугаалажып турар. РСФСР-ниң көдээ тудуг министри В. М. Гущин илеткел кылган. Бо чылын Россияның көдээ тудуг организациялары 1200 миллион ажыг рубльди чарыгдаар ужурлуг. Күрүнениң үндүрүп берген ол аажок хөй капитал салыышкынын канчаар дээре ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, кылып турар тудугларның бот-үнезин чиигедип, дүрген ажыглалга кипрериниң айтырыгларынга илеткелчи онзалап доктааган.

Поволжьениң, Сибирьниң болгаш Россия Федерациязының өске-даа районнарының тудуг организацияларының төлээлекчилери боттарының ажылының дуржулгазының дугайын чөвүлел хуралга солушкан.

Механизатор тарылгага

Часкы хову ажылдарының чедиишкинниг болуруң механизаторлар шиитпирлээр. Олар кышты эттүр эки ажылдап, машиналарны ховуларга ажылдап үнеринче чогуур өйүнде белеткээн. Бистиң республикага 1600 ажыг тракторну, көдээ ажыл-агыйның өске-даа хөй машиналарын олар септээн.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң социалистиг хүлээлгезин ёзугаар алырга, бистиң республика бо чылын күрүне шыгжамырынга 80 муң тонна тарааны киирер ужурлуг, ол болза пландан 20 муң тонна хөй-дүр. Бо сорулганы чедиишкинниг күүседирде, бир гектарга онаалтыр суггаттыг черлерден 15, а суггат чогунуундан — 10 центнерден эвээш эвес дүжүттү алган турар ужурлуг.

Бо чылын часкы тарылганы республиканың чамдык районнары эки эгелеп, темп-даа, шынар-даа талазы-биле көскү чедиишкиннерни чедип алган. Ол ылаңгыя Каа-Хем районга хамааржыр. Аңаа механизаторларга хамаарыштыр норманы ажыр күүсеткени дээш материалдыг база моральдыг идиг бериишкиннериниң хемчеглерин ажылдап кылып, социалистиг чарышче улуг кичээнгейни салган. Ооң түңнелинде кол тараа культуразы — кызыл-тастың чажылгазын аңаа 5—6 хонук иштинде элээн хөй бригадалар болгаш салбырлар дооскан, а Ленин аттыг колхоз Тиилелге хүнүнге чедир доозупкан. Майның 15-ке чедир район тараа культураларының тарылгазын 67,6 хуу күүсеткеш, республикада бирги черде чорup турар.

Таңды районда база сөөлгү үеде часкы хову ажылдары дээредээн. Мында тарылганың шынарын экижидеринче сагыш салыышкыны сөөлгү хүннерде улгаткан, механизаторларга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, эки дыштанырынга байдалдарны тургускан. Мооң хараазында механизаторлар тараа чажыышкынынга үлегерин көргүзүп турарлар. «Россия» совхозта трактористер К. Саатты, М. Муңгуртук, Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхозта М. Семынин, А. Бадарчы оларны боттарының херектериниң мастерлери дижир. Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Шаңчыда трактористери А. Чалбаа чаштырылганың хүн нормазын 207, С. Дадар-оол — 185, Ч. Араптан — 150 хуу күүседип турар. Ынчаарга Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң механизаторлары тараа чажыышкынын орайтап эгелезе-даа кызыл-тас чажылгазын кыска хуусаада дооскан, «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ооругда механизаторлары муң гектар черге хана-карактай чажарын эки шынарлыг кылдыр чоруткан.

Механизаторларның мындыг чедиишкинниг ажылдаарынга үндезин болза машиналарның техниктиг ажаалдазын эки организастаанында, машиналар заправказын, урезин чедирерин ховуларга барып саадал чок кылырында, кол-ла чүве — механизаторлар дээш сагыш салыышкынын эки тургусканында. Ылаңгыя үстүнде айыткандывыс — Шаңчыда байдал ындыг, ында механизаторларның чемненилгезин эки организастаан, бригада төвүнүң кызыл булуңун үлегерлиг деп болур, бараан хандырылгазын база үзүктел чок болдурган.

Ынчаарга механизаторларның таарымчалыг ажылдаарынга ындыг эки байдалды тургуспаан черлерде байдал өске болуп турар. Ол, чижээлээрге, Чөөн-Хемчик районнуң чамдык ажыл-агыйларынга хамааржыр. Ында Ленин аттыг колхозта техниканың анаа турары хөй, заправканы өйүнде кылбас, кывар чүүлдү нефть баазадан озалдадып эккээр чүүл база бар. «Межегей» совхозтуң механизаторлары В. Тонних биле И. Сагатаев ажылга прогулдар кылып, а «Элегес» совхозта тракторист Н. Болотов черни кыдыра, өргаларлыг кылдыр аңдарып турган, ооң чылдагаанын тодарадып келирге, механизаторларга чогуур сургаалды агрономнар четче чорутпаанындан ол болгулааны илерээн. Оон ыңай, механизаторларның ортузунга масса-политиктиг ажылдың куду турганын ол бодун-ла чугаалап турар-дыр.

Часкы хову ажылдарының төвү — хову турлаглары болур. Масса-политиктиг ажылдың бүгү хевирлерин боттуг ажыглап тургаш, оларга агитаторларның, пропагандистерниң күжүн чеп шилип, механизаторларга таарымчалыг бүгү байдалды тургузарынче кол кичээнгейни салыры — партия, профэвилел, комсомол организацияларының бо хүннерде эң дайынчы сорулгалары ол болур ужурлуг. Ооң-биле кады тараа чажыышкынының, чер аңдарылгазының шынары дээш, темпизи дээш контрольду дыңзыдар, учётту үлегерлиг организастаар. Учёт багайда ажылдың канчаар чорup турары, кымның кайы хире ажылдап турары билдинмес болур, социалистиг чарыштың түңнелдериниң чамдык черлерге чогуур өйүнде үнмейн баргылаары база ында.

Май 15-те медээ-биле алырга, эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, бо чылын тарылганың темпизи куду болган, беш хонук иштинде немелде өзүлде база куду. Бо фактыже онза кичээнгейни салгаш, механизаторларга ооң чүге ынчап барганын ажыл-агый бүрүзүнүң байдалынга таарыштыр тайылбырлаар, сайгарып көөр ажылды деп-дораан шыңгыы калбартыры соңгаарладыышкын чок сорулга-дыр.

Ам хөй ажыл-агыйларда тараа культураларының чажылгазы дооступ турар. Ооң-биле холбаштыр оожургап, темп кошкадып болбас. Механизаторларның мурнунда ажыл ам-даа хөй: малга быжыг чем-сүурну база тургузар болгай — муң-муң гектар кукурузаны, злак-бобыларны, чаңгыс чылдыг үнүштерни чогуур өйүнде тарыыр. Картофельди болгаш ногааларны база тарып алыр. Чайгы чер аңдарылгазы чорup турар болгаш ол улам калбарар. Бо бүгү болза механизаторлар дугайында сагыш салыышкынын минутада-даа уттуп болбазын, оларның ажылы-биле холбаштыр ылаңгыя материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкининиң хемчеглерин алырын негеп турар.

Юбилейлиг чылдың алдынган хүлээлгелерин күүседир төлээде, социалистиг чарыштың боттуг болуруң партия, профэвилел организациялары доктаамал контрольга тургузар, механизаторларның ажылынга ол улуг идигни бээр. Ынчангаш чарыштың сорулгазы — хожудап турарларны мурнакчыларга деңнештир көдүргеш, ажылга ниити көдүрлүүшкүнну чедип алыры болур дээрзин утпайн тургаш, көдээ ажыл-ишчилерни мобилизастаары — бо хүннерниң эң чугула сорулгазы.

Часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чорудары — гектар бүрүзүнден бедик дүжүттү алырының идегелдиг үндезини, ынчаарга ону ынчаар боттандырары улуг байырлалга чедир Төрээн чуртка көдээ ажыл-ишчилерниң дайынчы сорулгазы болур.

Эртем-теоретиктиг конференция

УЛУСТАРНЫҢ УЛУГ НАЙЫРАЛЫ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга тураскааткан эртем-теоретиктиг конференцияның киржикчилери май 17-де пленарлыг хуралга болган илеткелдерни дыңнааш, хүнүнүң ийиги чартыында секциялар аайы-биле ажылдааннар.

Төөгү болгаш экономика секциязынга бирги илеткелди төөгү эртемнериниң кандидады эш **В. А. Дубровский** кылган. «Тывага революстуг шимчээшкинни большевиктер удуртуп турган» деп илеткелинге эш Дубровский 1917 чылдан 1918 чылга чедир болган болуушкуннарны характерлеп чугаалаан. 1917 чылда Тыва хааныыг Россияның колониязы турган. Эң хожудангай хөгжүлделиг болганындан дарлакчыларга удур демиселди баштаптар организация Тывага чок турган. Ынчангаш Тываның национал-хосталгалыг шимчээшкининге Россияның пролетарияды улуг рольду ойнаан. Ылаңгыя Минусинскиниң болгаш Красноярскиниң большевиктериниң тыва араттарның демиселин уштап-баштап турганын илеткелчи тодаргай фактыларга көргүзүп чугаалаан.

1918 чылдың апрель 13-те Хем-Белдиринге край Совединиң бирги хуралы болуп эрткен. Край болгаш чер-чер Советтери ажылчы чоннарның интернационализмге кижизидер болгаш орус-тыва найыралды быжыглаар талазы-биле улуг ажылды кылган. Край Совединиң составы безин хөй националдыг кижилерден тургустунганы таварылга эвес. Аңаа орустар — С. К. Кочетов, М. Д. Семенов, А. Г. Лукьянов, украин В. П. Левченко, хакас П. К. Тутатчиков, татарлар И. Кумиров, Х. Забитуев, поляк А. В. Капустинский болгаш оон-даа өскелер ажылдап турган. Совет активчилерни долгандыр тыва улустуң мурнакчы оолдары бөлүглежип турганнар. Чижээлээрге Оюн Күрседи, Степан Бүлчүн, Семен Бильчир, Адыг-Түлүш Чүльдүм, Салчак Тока болгаш оон-даа өскелер революсчу демиселди удуртуп баштай бергеннер.

1918 чылдың июньда Бүгү-тываның бирги болгаш крайның партия организациязының бешки съездилери болуп эрткен. Ол ийи чыыштың чамдык хуралдары кады эртип турган. Аңаа шиитпирлеттинген кол айтырыгларның бирээзи — Тывага национал тускай хамаарышпас чорукту тывысканы болур. Ол ышкаш орус-тыва найырал быжыгып тургустунган.

Бо илеткелдиң сөөлүнде Хем-Белдиринге болган тулчуушкун дугайында дыңнадыгны ооң киржикчизи эш **Г. Н. Попов** кылган. Тывага чаа ёзунуң кандыг бергелерни көрүп, бодарап келгенининң дугайында кызыл партизанның сактыышкынын секцияның киржикчилери онза хандыкшылдыг дыңнааннар.

«ТАРН — Тываның капиталистиг эвес оруктап хөгжүлдези дээш демиселде» деп илеткелди дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы эш **О. А. Толгар-оол** кылган.

Үлетпүр хөгжүлдези сайзырангай чурттарга пролетар революциязының тиилээнинин соонда чамдык хожудангай чурттарның капиталистиг үе-чаданы таварбайн, социализмче шилчип болуруңуң дугайында эртемниг коммунизмниң үндезилекчилериниң өөредии бадыткаттынганын Тыва база көргүскен.

Улуг совет улустуң дузаламчызының ачызында Тыва чүгле капиталистиг үе-чаданы эвес, харын-даа феодализмниң сайзырангай чадазын безин эртпейн социализмге келген. Россияга социалистиг Тывага национал-хосталгалыг революцияларның тиилээнинниң соонда капиталистиг эвес хөгжүлдениң перспективалары Тывага тургустунган. Тываның Араттың революстуг намы Коминтернниң база СЭКП-ниң удуртулгазы-биле ол перспективаларны амыдыралга боттандырган, экономиктиг болгаш культурлуг революцияның удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болуп келген.

Хакасиядан келген эш **Т. Т. Игнашов** секцияга «Совет эрге-чагырганың чылдарында Хакасияның көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдези» деп илеткелди кылган.

— Силерниң бо конференцияңарга олуржуру-биле Хакасияның делегациязын чалааны дээш улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередирин чөпшээренер. Бистиң калбак-делгем чуртувустуң кожа-хелбээ улустары чогаадыкчы санал-оналдарын солужарга Төрээн чуртувустуң экономиказы улам ыңай хөгжүүр, эчис сорулгавыс чоокшулаар дээрзин ол чугаалаан.

Хакас улустуң амыдыралынга Октябрь революциязының кандыг улуг рольду ойнаанын болгаш Хакасияның география-экономиктиг байдалын допчулап чугаалааш, илеткелчи көдээ ажыл-агыйда болган кайгамчык өскерлиишкиннерни тодаргай чурагайларга көргүскен.

Ниитизи-биле Хакасияда 1.939 муң гектар черни көдээ ажыл-агыйда ажыглап турар. Тодаргайлаарга, 799 муң га тарылга шөлү, 217 муң га сиген кезер чер болгаш 948 муң га одар бар. Областа 14 колхоз, 46 совхоз бар. Чер ажылының продукциязының 78 хуузу совхозтарга хамааржыр. Чер ажылында онза чүүл болза суггарылганы калбаа-биле ажыглап турары болур. Бо хүннерде 65 муң га чер суггарылгалыг, ынчангаш суггарылга системазының талазы-биле Сибирьде бирги черде чорup турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында мал ажылы кайгамчык хөгжүлдени алган. Малдың чүгле баш саны өскен эвес, ооң порода шынары экижээн, хойнун 92 хуузу чиңге-нарын, 6 хуузу чартык чиңге-нарын дүктүг болуп турар. 1940 чылдың деңнели-биле алырга, 1966 чылда эът бүдүрүлгези — 3,3 катап, сүт — 6,2, а дүк — 5 катап өскен.

Областың моон соңгааргы хөгжүлдезиниң дугайын илеткелчи тодаргай чугаалаан.

Секцияга Ак-Довурак комбинаттың директору эш **Ч. Б. Ондар**, төөгү эртемнериниң кандидады эш **Л. В. Гребнев** болгаш оон-даа өскелер илеткел кылган.

Эртем-теоретиктиг конференцияның культура секциязының ажылы хүннүң ийиги чартыында башкы институдунуң актовый залынга үргүлчүлээн. Аңаа «Тыва национал кадрларның белеткели» деп илеткелди СЭКП обкомунуң болгаш партияның Кызыл хоорқомунуң политчырыдыышкын бажыңының директору С. С. Сонам кылган.

Культура тургузуушкунунуң болгаш национал кадрларны Тывага белеткээриниң эгезин 1929 чыл деп санаар болза ажырбас деп, илеткелчи чугаалаан. Аныяк Тыва Арат Республиканың культура тургузуушкунунга боттуг дузаны Коммунистиг партия болгаш Совет чазак доктаамал чедирип келген. Тываның ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга дуза чедирери-биле специалистерни чорутпушаан, хөй-хөй күш-ажылчы араттарны ниити база политиктиг эртем чедип алзын дээш, ССРЭ хүлээп ап, Москвада Чөөн-чүк улустарының коммунистиг университединге, Ленинградтың, Улан-Удэниң ажылчын факультеттеринге, Иркутскиниң, Новосибирскиниң кооператив училищелеринге, Ойрот-Тураның (ам Даг-Алтай) башкы училищезинге, көдээ ажыл-агый школазынга өөредип турганын илеткелчи онзалап демдеглээн.

1929—1944 чылдарның дургузунда Тывага культура тургузуушкуну элээн калбак хөгжүлдени алган. Улус республиказы культура тургузуушкунунуң, экономиканың, политиканың айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлеп шыдаар, чон иштинден үнген интеллигенция тургустунган. Ооң-биле кады, культура революциязы чедиишкинниг доозулган. Ынчангаш школачыларның саны база көвүдээн.

Амгы бо үеде Ленинградтың, Москваның, Свердловскиниң, Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Улан-Удэниң, Иркутскиниң дээди өөредилге черлеринде долу эвес түңнел-биле алырга 760 тыва студентилер өөренип турар. Ынчаарга республиканың улус ажыл-агыйында ажылдап турар ортумак болгаш дээди эртемниг 10 муң специалистерниң 30 хуузу тыва кижилер.

Ам республиканың ажыл-агыйының бүгү кол-кол участоктары ортумак база дээди эртемниг кадрлар-биле хандыртынганын илеткелчи чугаалаан. Эртем ажылдакчылары база-ла көвүдеп орар. Бисте 25 эртем кандидаттары бар.

Ооң дараазында болган тус-тус илеткелдерни киржикчилер база дыңнааннар. «Совет эпоханың үезинде тыва дылдың хөгжүлдези» деп илеткелди филология эртемнериниң кандидады Д. А. Монгуш, «Хакас бижик болгаш литературлуг дылдың хөгжүлдези» деп илеткелди Хакасияның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору **Д. И. Чанков**, «В.И. Ленин болгаш Октябрь революциязы тыва фольклорда» деп илеткелди **К. Х. Оргу** биле **А. Х. Ондар** кылган.

Конференция бодунуң ажылын дүүн үргүлчүлээн.

«Сокольники» паркта делгелге

Май 16-да Москвада «Сокольники» паркка «Инпродмаш-67» дээр делегей делгелгези ажыттынган. Аъш-чем үлетпүрүнүң чаа техниказын, кафелерге, рестораннарга болгаш аъш-чем магазиннеринге тургузар автоматчыткан дериглени, саваалаар болгаш транспорттаар хөй машиналарны делгелгеде киирген. Ол делгелгеде 22 чурттар, 1000 хире фирмалар киржип турар.

ССРЭ-ниң делгиирлерин үш павильоннарда болгаш ажык шөлдерде сайгара тургускан. 140 ажыг бүдүрүлгелер болгаш организациялар боттарының чаа чүүлдерин көргүзүп турар.

Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Чехословакияның, Италияның, Францияның, Швецияның павильоннарында чаа техника хөй.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Н. Новиков делгелгениң ажыдыышкынынга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Болгар культураның хүннери Москвага болур

Совет Эвилелинге болгар культураның хүнү май 23-те эгелээр. Совет-болгар найырал ниитилелиниң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканын ёзугаар алырга, ол хүннерни эрттирериниң тодаргай программазын ажылдап кылган. Ону боттандырарда, ол ниитилел-биле кады бистиң чуртувустуң дыка хөй культура албан черлери, хамыктың мурнунда ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Даштыкы чурттар-биле культура харылзааларының комитеди ажылдаар апаар.

Болгар культураның хүннери каш хонук мурнунда Софияга ат салдынган совет-болгар Керээде айыттынган чүүлдер-биле шуут холбаалыг. Культураларның чоокшулажырынга идиг бээр, эртемниң, өөредилгениң, кадык камгалалының, литератураның, уран чүүлдүң, парлалганың, кинонуң, радионуң, телевидениениң болгаш оон-даа өскелерниң талазы-биле кады ажылдажылганы база дем каткан чогаадыкчы ажыл-чорудулганы калбартыр болгаш ханыладыр деп ол Керээде айтып турар.

Москвада Чайковский аттыг залга болгар культура хүннерин ажыдары ол байырлалдың эң кол болуушкуну болур. Акы-дуңма ийи улустуң найыралынга тураскааткан кежээлерни найысылалга эрттирер, Культураның болгаш дыштанылганың Горький аттыг төп парыгынга чаңчыл болган массалыг сөлгүүтээшкин болур. «Амгы үениң болгар графиказы» деп делгелге Третьяков галереязынга ажыттынар, а Найырал бажыңынга — «Болгар-совет найыралдың тураскаалдары» деп фото-делгелге болур.

Хөй концерттер, ужуражыышкыннар болур. Болгар культураның хүннери ийи чурттуң аныктарының Москвага балы-биле доостур.

(СЭТА).

Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң бүгү-эвилел съездизи

МОСКВА. (СЭТА). Май 16-да Кремльдиң театрынга Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң алдыгы Бүгү-эвилел съездизи ажыттынган. Бо хүннерде бистиң чуртувуста Кызыл Крест организациязы бодунуң үндезилеттингени хүнүнден бээр 100 чыл оюн демдеглеп турар.

Съездиниң аалчыларының арызында — Делегей Кызыл крестиң доктаал комиссиязының даргазы А. Лимерик, Делегейниң Кызыл Крест комитединиң оралакчы президентизи Г. Бордье, Кызыл Крест ниитилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының (Лигазының) чиңгине секретары Г. Беер, даштыкы хөй чурттарның Кызыл Крест национал организацияларының төлээлекчилери.

Съездиниң чугаалажыр айтырыглары: Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай күүскомунуң 1963—1966 чылдарда ажылының дугайында отчёт, ревизия комиссиязының отчёду, күүскомнуң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын соңгуур.

Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдер эвилелиниң күүскомунуң даргазы Г. А. Митеревтиң чугаалааны: Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдер эвилелин Ленин ордени-биле шаңнааны 70 миллион кежигүннүг ниитилелдиң ажылының ажыктыын болгаш эргежок чугулазын үнелеп көргени болур. Бо шаңналды тодаргай ажыл-херектер-биле бадыткаары бистиң ыдыктыг хүлээлгевис болур дээрзин ол чугаалаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чылдарының дургузунда совет кадык камгалалы улуг чедиишкиннерни чедип алган. Совет Кызыл Крест аңаа иледе салыышкынын база киирген. Кызыл Крестиң кол сорулгазы болза, чоннуң ортузунга медицина болгаш арыг-шевер билиглерин пропагандалаар талазы-биле кадык камгалалының органнарынга болгаш албан черлеринге дузалаары, халдавырлыг болгаш өске-даа аарыгларны эвээжедир болгаш узуткаарынче угландырган санитар-кадыкшылга хемчеглерин чорударынга идепкейлиг киржири болур. Бистиң чуртувуста медицина билиглериниң улусчу университеттери, кадыкшылганың школалары, санитар дружинначыларның кабинеттери болгаш бажыңга аарыг кижилерни ажаар талазы-биле бөлгүмнерде өөредилге чоннуң ортузунга улуг хүндүткелди чедип алган. Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык айның күүскому болгаш комитеттери ол ажыл-чорудулганы сайзырангайжыдар болгаш калбартыр ужурлуг.

Кижиниң амызын камгалап алыр аазы кадыкшылын катап тургузарындан артык кандыг чаагай сорулга туруп болурул? Совет донорлар болган чок-ла таныш эвес, ынчалзадаа угаан-бодал талазы-биле төрел хөй муң кижилерниң амы-тынын боттарының изиг ханы-биле камгалап алган.

Совет Кызыл Крест улустар арызында тайбың болгаш найырал дээш демиселче кол кичээнгейни көрүндүрүп, агрессчи дайынчыларга удур, патриот-демократтарны истеп сүреринге удур туржуп, кижилерниң кадыкшылын болгаш амызын камгалап алыр дээш демисежип турар.

Бодунуң хөй миллион кежигүннериниң мурнундан совет Кызыл Крест вьетнам черде америк дайынзыракчыларның кемниг үүлгедиглерин килеңнээшкин-биле буруу шаап турар. Вьетнам улуска болгаш Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунга мораль, материалдыг деткимчени болгаш дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзер-даа бис деп, Г. А. Митерев чугаалаан.

Бо үеде Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдер эвилели Кызыл Крест, Кызыл Чартык ай, Кызыл арзылаң болгаш Хүннүң 107 национал организациялары база делегей организациялары-биле кады ажылдажылганы боттандырып база дуржулганы солчуп турар. Ылаңгыя социалистиг чурттарның ниитилелдери-биле харылзаалар онза үре-түңнелдиг хөгжүп турар.

Күүскомнуң болгаш ревизия комиссиязының отчёт илеткелдериниң талазы-биле санал-оналдар эгелээн.

Ховулардан медээлер

Суг—шөлдерже аккан

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң чаагай дүжүт ап болурунуң магадылалдыг курлавырларының бирээзи — суггарылга. Совхозтуң Дөң-Терезин салбыры бо чазын 1000 гектар черге тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудар деп планнаан. Май 15-ке чедир салбырда 500 гектар ажыг чер суггаргтынган. Суггарылгада бир кол чүүл — шынар болгай. Суггартынган шөлдерни хайгаарап көөрге, сеткил өөрүнчүг, бичии-даа оюк-делик курган чер чок. Суг черже ханы сиңген. Бо салбырда 27 кижилиг 4 звено ажылдап турар.

Суггатчылар ортузунда социалистиг чарыш база калбарган. Ажылдың түңнелин чоокта чаа үндүрүп көөрге, бирги черде эш Сарыглар Сайын-Белектиң звенозу болган. С. Сайын-Белек чүгле совхозта эвес, харын районда сурагжаан дуржулгалыг суггатчы. Ооң звенозу бо чылын 200 гектар чер суггарар хүлээлгелиг, ам үеде ооң 178 гектары часкы суггарылга-биле хандыртынган.

Совхозтуң тараажылары ниитизи-биле суггаттыг черден 13—18 центнер дүжүт алырын хүлээнген турда, эш С. Сайын-Белектиң звенозу 200 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 20 центнер дүжүт алырын хүлээнген. Ол хүлээлге күүсеттинер дээрзин звенонуң ажылының саны-даа, шынары-биле херечилеп турар-дыр.

Торгалыг бригадазы—мурнунда

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң хову-шөлдериниң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың часкы тарылгазын агротехниктиг хемчеглер ёзугаар кыска хуусаада доозар дээш шалыпкын ажылдап турарлар.

Колхоз тараа культураларының 54 хуузун чажып тараан. Кызыл-тасты 1176 гага чашкан ийикпе планын 76 хуу күүсеткен. Монгуш Сандактың удурткан № 1 Торгалыг бригадазының тараажылары колхозтуң өске бригадаларындан мурнакчы ажылдап турар.

Колхоз бахчы культураларының олуртулгазын база эгелээн. 15 гага бахчы культураларын тарыыр планын ам 13 га чедир күүсеткен.

ТАРЫЛГА 41,9 ХУУ

Май 15-тиң медээзи-биле алырга, республикада чазын чажып тарыыр тараа культураларының тарылгазының планы 41,9 хуу күүсеттинген. Ооң иштинде Каа-Хем 67,6, Таңды 53,4, Бай-Тайга 55,6 хуу болуп, мурнап турарлар. Таңдыда «Россия», Каа-Хемде «Бурунгаар» совхозтар өскелерни мурнап, эрте чажар тараа культураларының тарылгазын ам доозуп турар.

Кол культура — кызыл-тастың чажылгазы республикада 70,7 хуу күүсеттинген.

БАШТАЙГЫ САЛДАР КЕЛГЕН

Юбилей чылында Кызылдың тудугларынга хереглээр ыяшты Бии-Хемнеп баштай салдадып эккелгенин фотограф **Г. СИРОТИН** чурукка тырттырып алган.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА КӨДЭЭ ТУДУГ

Улуг Октябрьның бежен чылын байырлаарынга белеткенип турар совет улус боттарының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам бедидер сорулганы салган ажылдап турар. Бо хүннерде бистиң аныяк республикавыстың кайы-даа булуңнарында тудуглар калбарган. Ол дээрге бистиң тудугжу коллективтеривистиң алдарлыг юбилейге уткуштур чурттакчыларга чаа бажыңнарны, уругларга ясли-садтарны, школаларны, чуртка үлетпүр бүдүрүлгелериниң корпустарын, совхозтарга чаа мал кажааларын болгаш культура одагларының тудугларын ажыглалга бээр дээш шудургу ажылдап турары ол-дур. Көдээде тудуг ажылдарын бо чылдың эгезинде бистиң республикага организастаан «Тыва көдээ тудуг» трези чорудуп турар. Көдээ тудугну мынчаар чугулалап көргени Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың көдээниң ажылишчилериниң дугайында сагыш салыышкынының, хоорай биле суурларның аразында ылгалды узуткаар дээн политиказының тодаргай херечизи-дир.

1967 чылдың күрүне планында бистиң тресте 6 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын көрген. Ол ажылдың хөй нуруузун бис боттарывыстың күжүвүс-биле боттандырар бис. Ооң түңнелинде 17 муң ажыг дөрбелчин метр чурттаалга шөлү, «Өөк» совхозка уругларга чаа школаны, «Элегес» совхозка 300 олуттуг клубту, чунар бажыңнарны болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киирер. А көдээ тудугжуларның бир кол сорулгазы болза көдээ ажыл-агыйга улуг ужур-дузалыг мал кажаазын, септелге мастерскаяларын, гаражтарны тудуп тургузары болгай. Бо талазы-биле бистиң планнарывыс база улуг. Тускай тресті тургузуп, тудугжу коллективтерниң санын өстүргени-биле бистиң ажылывыстың хемчээли барык бүдүн чартык катап көвүдээн. Мурнунда ажылдап турган ийи механизастаттынган колоннага база ийи чаа колонна немешкен. Олар Таңды районга болгаш ооң чоок кавызында черлерде ажыл-агыйларга тудуг чорудар, а бирээзи Улуг-Хемниң суурларынга, хоорайынга чаа бажыңнар кылырлар. Амгы үеде мехколонналарны чугула тудуг машиналары болгаш механизмнер-биле чепсеглеп турар. Ол ышкаш чаа тресте Шуурмактың амыдырал хандырылгазының комбинадын, Бай-Хаакта комбинаттың чазаныылга цегин дамчыдып берген. Бо бүдүрүлгелер дээрге трестиң бодунуң тудуг материалдарын болгаш конструкцияларын белеткээр үлетпүр баазазы-дыр. Көдээ тудугжуларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган чаартылгалар коллективке берген онаалгаларны бүрүн күүседир арганы берип турар.

«Тыва көдээ тудуг» трезинде чылдың баштайгы кварталының планын күүсеткенинде чедиишкинниг ажылдаан коллективтер бар, ынчалза-даа эрткен дөрт айларның онаалгазы чедир кылдынмайн барган. Чурттаалга бажыңнарының тудугларын чер-черде чорудуп турар коллективтер чогуур хуусаазында ажылды доозуп, чонну өөртүп келгеннер. № 62 мехколонна Кызыл хоорай чоогунуң совхозтарынга элээн каш бажыңнарны, «Сукпак» совхозка 10 муң баш кирер хаван кажаазын ажыглалга киирген. Улуг-Хем районунда тудугжулар база шудургу ажылдап, бригадалар аразынга социалистиг чарышты калбартып, алган хүлээлгелерниң күүселдези дээш кызымак, соруктуг чоруун көргүзүп келген. Моон-биле чергелештир трестиң инженер-техниктиг ажылдакчылары тудугнуң шынарын экижидер, үрей кылыышкыннарны болдурбас дээш демиселди күштелдиргениниң демдеглээри чугула. Мурнундагы чылдар-биле деңнээрге көдээ тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези элээн чиигээн. Моон уламындан баштайгы кварталда чүгле бот-үнени чиигеткенинден трест 22 муң рубльдиң орулгазын алган. Камналга чурумун шыңгыы сагыыр дээш шудургу демиселдиң мурнуку одуруун Александр Полещукка (КМК—62), Хертек Очур-оолга (КМК—463), Виктор Тюринге (КМК—585), Тихон Красногорга (КМК—586) удурткан бригадалар ээлеп турар. Көдээ тудугжунуң ажылында онзагай чүүлдер бар болгай. Ажылдаар объектилери чер-черде, ынчангаш олар бажың-балгадындан ырakta ажылдап, боттарының амыдыралында таарымча чок байдалдарны база ажып эртер ужурга таваржып турар. Ынчангаш оларның негелдезин өй-шаанда күүседир, аъш-чем, ажылчын идик-хеп болгаш өске-даа барааннар-биле оларны доктаамал хандырар хемчеглерни администрация, хөй-нити организациялары чогуур өйүнде ап турар ужурлуг.

Бистиң ажылывыста четпестер ам-даа бар. Кол сорулга болза ук четпестерни чайладыр хемчеглерни алыры, четпестерни илередири болур. Кол керээ ёзугаар ажылдап турар организацияларның план күүсетпейн турарының чылдагааны болза бригадалар, участоктар аразынга күш-ажылды таарымчалыы-биле организастап шыдаваны болур. Материал-техниктиг хандырылгага үзүктелиишкиннер болдурар, ооң уламындан бригадаларны долу күчүзү-биле ажылдатпас чоруктар организастыг айтырыгларның ам-даа чедир шиитпирлеттинмээнин херечилеп турар-дыр. Бо талазы-биле четпестер барык КМБ санында бар. Тудугну индустриалдыг арга-биле чорударының ажыктыын билбес кижи-даа чок. Ынчаарга бистиң тресті болбаазыраңгай тудуг машиналары-биле хандырары ам-даа негеттинип турар. Ынчаарга ол механизмнерни ажыктыг ажыглаарынга материалдар-биле хандырылга органнары дузалаар ужурлуг. Ынчаарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү-даа бедиир ийик. Көдээ суурларның кудумчуларын чаагайжыды туткан каът-каът бажыңнар каастаар. Ынчаарга каът бажыңнар тудуунга херегletинер аар демир-бетон кылыгларны көдүрүптер краннар бисте чок. Бо чүүлдерни кичээнгейге алырга безин бистиң ажылывыста чүгле боттарывыстан хамаарыжыр четпестер бар. Ооң уламындан тудугнуң графиги үрелип турар. Ажылчыннар ортузунга агитас-массалыг ажылды, күш-ажылды эки организастаарын ам-даа шуудадып албаан бис. Ол бүгүнү чайладып болурунуң аргазы бар.

Совет эрге-чагырганың бежен чылынга тураскааткан бүгү чурттуң күш-ажылчы ээлчээнге киржип турар бистиң коллективтеривис бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону ёзугаар бис он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын октябрь 28-те доозар, чыл дургузунда төлевилеттингенинден аңгыда ийи-ийи аал ишти чурттаар дөрт бажыңны немей тудуп, ажыглалга киирерин шиитпирлээн бис. А Улуг Октябрьның юбилейин байырлаар хуусаага чедир «Өөк» совхозка школаны, Чадаанага котельнаяны, Хандагайтыга уруглар садын, «Элегес» совхозка клубту болгаш өске-даа бүдүрүлге корпустарын ажыглалга бүрүнү-биле киирген турар ужурлуг бис. Ынчаарга тудугжу бригадаларга бот-орулга-чарылганың методтарын шиңгээдип, 14 бригаданы ол аргаже шилчидери көрдүнген. Бот-орулга-чарылгаже шилчээн бригадалар барык беш муң рубльдиң материалдарын болгаш конструкцияларын камнаар ужурлуг. Ол ышкаш тудуг шөлдеринге чаартыкчы саналдарны калбаа-биле шиңгээдирин хүлээнген бис. Мурнувуста салган сорулгаларывыс улуг, ынчалза-даа ону күүседип шыдаар бис дээрзинге бүзүрел бар. Бисте элээн каш чылдарның дургузунда көдээ тудугга ажылдап келген дуржулгалыг ажылчыннар, инженер-техниктиг кадрлар арткан эштерни шалыпчы ишче соруп киирип шыдаарлар.

И. ГНИЛОМЕДОВ,
«Тыва көдээ тудуг» трезиниң кол инженери.

Кандыг-даа автоажыл-агый чери чаа автомашинаны эң төлептиг дээн чолаачыларга хүлээндирер болгай. Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТА-зында бензовозтар чолаачыларының бригадазын удуртуп турар ук ажыл-агыйның мурнакчы чолаачызы ВЛАДИМИР ПОРФИРЕВИЧ НАДТОЧИЙГЕ бо чаа бензовозту база-ла анаа берип кагбаан. Ону эдилээр эргени ол бодунуң техникага камныг чоруу-биле, күш-ажылчы чүткүлдүү-биле чедип алган. Ооң удурткан бригада юбилейлиг чылдың баштайгы кварталында планныг даалгазын 127 хуу күүседип алган.

О. НАМЧЫЛАКТЫҢ фотозу.

ЛЕНИНГРАД. Киров завод юбилейлиг чылда К-700 дээр тракторну бүдүрерин 25 хууга көвүдедир. Ховунуң 220 аът күштүг күчүттеннери чурттуң эң янзы-бүрү черлеринде чедиишкинниг ажылдап турар.

Заводтуң коллективи күчүлүг машиналарны көдээниң ажыл-ишчилеринге улам хөйнү бээр дээш бүдүрүлгениң темпизин шапкынчыдып турар.

ЧУРУКТА: чорударынга белен «Кировец» тракторлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Херээженнер чөвүлелдериниң амыдыралындан

КОМИССИЯ, КЫЛДЫНГАН АЖЫЛ

СЭКП Тес-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи районнуң херээженнер чөвүлелдериниң даргаларын болгаш чөвүлелдерниң арыг-шевер комиссияларының кежигүннерин район төвүнге чыып алгаш, 7—8 кижи киржикчилиг арыг-шевер комиссиязын районнуң суурларынче чоруткан. Ол комиссияның сорулгазы—албан организация черлериниң болгаш чурттаалга бажыңнарының арыг-шевер культурлуг байдалын хынаары болгаш ооң түңнелин чугаалажыры болур.

Арыг-шевер, культурлуг эвес чоруктуң четпестерин комиссия илереткен. Районнуң Ак-Эрик суурда садыгның, уруглар садының ишти, дашты хирлиг чыткан. Район төвүнде столовая аъш-чемни четпес шыварлыг белеткеп, чем аймаан багай кадагалап турар. Хөй-хөй саанчылар эмчи шинчилгезин эртпейн ажылдап турар болган. Ындыг байдал «Тес-Хем» совхозтуң Өртең фермазында, «Ак-Эрик» колхозтуң Улуг-Күзег фермазында бар. Самагалдай болгаш Берт-Даг школаларының интернаттарында үрелик эт-херексел хөй, оларны кайы хамаан чок октапкан чыдар. «Чодураа» колхозтуң клувунуң соңга карактары ойбак-дежик, бузулган шил клуб чанында эмгежок.

Чурттаалга бажыңнарының арыг-шеверин хынаарга мындыг болган. Чамдык бажыңнарның ээлери, чижээ, Самагалдай суурда Нурзат Балчытмаа, Оюу Чаңчыкаа, Оюн Навааламаа олар бажыңнарының чанында хөй бокту оваалап алган, ону аштап арыглавайн турар. Берт-Дагда чурттап турар Алдын-кыстың бажыңы хирлиг, даштында хөй боктуг, ол боду үргүлчү-ле ээрик чоруур.

Бо четпестерни дарый чок кылырын комиссия үстүнде албан организация черлериниң удуртукчуларынга болгаш тус-тус бажың ээлеринге дааскан.

Арыг-шевер чурттаалганың чурумун сагып, бо талазы-биле үлегерлиг болган албан организация черлерин болгаш өг-бүле ээлери херээженнерни комиссия мактаан. Чижээ, Самагалдай суурда уругларның музыка школазының арыг-шевер байдалы өскелерден эки болган, школаның директору эш Баазаң-оол олче доктаамал сагыш салып келген. Берт-Дагда ясли-садты база мактаар херек. Чурттаалга бажыңнарындан Ира Борбак-оол, Артына Ак-кыс, Чүргүй-оол Хөпеек болгаш өске-даа эштер культурлуг чурттаалгага үлегерин көргүзүп турарлар.

Комиссия ажылының түңнелин үндүргеш, бо ышкаш хыналданы айда бир удаа суур бүрүзүнге кылыр деп шиитпирлээн. Херээженнер чөвүлелдериниң көдүрүп келген бо арга-хемчээн райкүүском болгаш район эмнелгезиниң ажылдакчылары деткээннер. Ол ышкаш, комиссия кожазында Эрзин районнуң суурларының, фермаларының арыг-шевер байдалы-биле май айда таныжарын база ол районнуң херээженнер активчилериниң боттарынче чалаарын дугурушканнар.

К. БИЧИИ-УРУГ,
комиссияның кежигүнү.

Олар — Алдан-Маадырда

САЛБЫР библиотеказының херээжен номчукчулары өзүп турар. Оларның саны ам 120 ашкан. Орус, тыва, алтай, бурят болгаш өске-даа чогаалчыларның номнарын хандыкшыл-биле номчуп, боттарының билиг-мергежилин бедидип алыр дээш кызымаккай номчукчулар—хөй уруглуг иелер Ооржак Шаңчыкай, Ооржак Чаңып, комсомолчу ие Куулар Дуктуг-Бора оларны канчап мактавас боор. Номчукчуларның хуралынга-даа, номчулга конференциязынга-даа бо иелерниң сагыш-сеткили хайныгып, чүве чугаалап турганын база дыңнаан бис.

МАНЧҮРЕКЧЕ орук аштаарынга 140 хире кижи үш хүн ажылдаан. Шефчилерниң бежен хуузу херээженнер болган. Бедик-Хавак ооруунуң чанынга улуг көвүрүгнү кылыры берге болган, ынчалза-даа аңаа ажылдааннар черле эрес дирткеннер. Алаш бугазының дөзүн кылырга херээженнер база чыды калбаан.

АЛДАН-МААДЫР суурда, ылаңгыя ооң Самбажык кудумчузунда ыяш тарыыр ажыл үргүлчүлевишаан. Ооң эң идепкейлиг киржикчилери—бистиң херээженнеривис.

АЛДЫ уругнуң иези Ооржак Бичии-уругну бүгү салбыр мактаар. Ооң школада өөренип турар дөрт уруунуң өөредилгези, чуруму эки. Алдыгы класста Зояның чүгле беш демдектерлиг. Уруглары дээш иениң изиг ынакшылының, сагыш човаачалының херечизи бо-дур.

Ие Бичии-уруг оюн-концерттерге бо-ла киржи берген турар...

Алдан-Маадыр салбырында херээженнер чөвүлели (даргазы башкы Александра Ондар) тывынгыр болгаш бот-идепкейжи ажылдап турар. Ооң ажылының кол чедиишкини — эң идепкейлиг херээжен активчилерге быжыы-биле даянып турарында.

М. СУНДУКАЙ.
Чөөн-Хемчик район

Эки чүүлдер көвүдеп орар

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-агый болгаш культура амыдыралынга бир-ле чаа чүве тыптып, колхозчуларның сеткил-сагыжын өөртүп турар. «Эки чүүлдер көвүдеп орар...» деп, оларның чугаалап турары таварылга эвес.

Бо чылдың бирги кварталында колхоз күрүнеге мал продуктулары садарының болгаш бүдүрериниң планныг онаалдаларын ажыр күүсетпишаан, ийиги кварталче бедик темпи-биле кирипкен. Саанчылар Ооржак Көк-кыс, Ооржак Достаңмаа инек бүрүзүнден сүт саап алырын эрткен чылдың бо үезинде тургаанынга деңнээрге, оон көвүдеткеннер.

Колхозтуң сүт-бараан фермазы ийи ферма кылдыр үстүнген. Ийиги ферма — Алаак фермазында ажыл-иш шалыпкын чоруп турар: ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны удавас ажыглалга киирери-биле тудуун эгелээн, Ильичиниң лампочказы ферманың бажыңнарында хып турар, малга чаа кажаалар тудуун база кылып кирипкен.

Каяа-даа баарга, тудуг-ла тудуг. Ыйгылак суурнуң улам чаартынарының демдээ ол. Суурга чаа эмнелгениң болгаш уруглар садының тудуглары удавас доосту бээрге, олар безин аян-шинчилиг көстүп тургулаар.

Саанчылар болгаш кадарчылардан хөй-хөй кижилер зооветеринарияның болгумунде өөренип турарлар. Бызаа ажаакчылары Хомушку Көк-кыс, Хомушку Кара-кыс болгаш инек кадарчызы Хомушку Көрей-оол оларны ам «дузалакчы мал эмчилери» деп адап болур апарган—деп, партком секретары эш Очур чугаалап орар. Малды эмнээриниң бөдүүн аргаларын оларның билир апарганы ол-дур.

Суурга бо чылын ийи муң ыяшты тарыыр. Стадионга база тус-тус бажыңнарга муң ажыг кат-чимистиг ыяштарны: кызыл-катты, чыжырганаиы, чодураны болгаш өскелерни-даа тарыырлар. Бо ажылдар база эгелей берген.

Колхозчу амыдыралга эки чүүлдерниң көвүдеп турары — чүнүң-даа мурнунда, коммунистерниң бот-идепкейинден, оларның чүткүл-соруундан кол хамааржыр. Олар—ажыл-херектиң организакчылары.

Х. КЕСТИКЕЙ.

ЭКОНОМИКА ТЕМАЗЫНГА

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАГА ДЕЛГЕМ ОРУК

1965 чылда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң март Пленумунга совхозтарны долу бот-орулга-чарылгага шилчидер дугайында саналды чугаалажып көрген. Совхозтарның ажыл-чорудулгазынга бот-орулга-чарылганың принциптерин кошкак ажыглап турганы-биле ындыг санал үнүп келген. Херек кырында чүл дээрге, күрүне совхозтарга капитал салыышкынынга эргежок чугула акша-хөреңгини үндүрүп берип, тыптып келген чылдагааннарын барымдаалавайн оларның чарыгдалдарын долузу-биле дуглап берип турган. Ооң-биле кады совхозтарның орулгаларының элээн кезээн күрүне база алгаш баар. Байдал ындыг турда, совхозтар ажылдакчыларының коллективтери калбарган дагын бүдүрүлгениң чорудулгазынга четпес салдарлыг болу бээр. Эки, орулгалыг ажыл дээш материалдыг идиг бериишкининиң фондузу шоолуг эвес болгаш совхозтар коллективтериниң ажыл-чорудулгазының түңнелдери-биле ооң холбаазы кошкак болур.

Өске-даа төп албан черлерин болгаш экономист-эртемденнерни хаара тудуп тургаш, совхозтарны долу бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчидер талазы-биле тодаргай саналдарны белеткээрин ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга Пленум дааскан. Ынчангаш «Совхозтарны болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин долу бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчидер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Ол доктаалда совхозтарны чоорту долу бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчидерин көрген. Бот-орулга-чарылгага шилчиткен ажыл-агыйлар бүдүрүлгениң бүгү чарыгдалдарын дуглаар, улам ыңайгы дагын бүдүрүлгени хандырар, шаңнал болгаш өске-даа фондуларны тургузар. Бот-орулга-чарылга болза көпеек бүрүзүн камнаарынга, чидириглерни болгаш бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны чайладырынга өөредир. Бот-орулга-чарылга дээрге ажыл-агый бүрүзүнүң тускайлаң болуру-биле күрүнениң планныг эргелеп башкарарын дүүштүрүп турар. ажыл-агыйлар оларга берген акша-хөреңгини бодунуу-биле ажыглаар, берикчилер болгаш садып алыкчылар-биле керээлерни чарар, ап турар орулгазының чамдыызын ажыл-агыйны алгыдарынга, эң эки ажылдакчыларны шаңнаарынга ажыглаар эргелиг.

Долу бот-орулга-чарылгага шилчиткен совхозтарның көдээ ажыл-агый продукциязының өртээн колхозтарга доктааттынган немелде-биле кады садып алырының нииити өртээ-биле төлеп бээр, ол чорук болза таарымчалыг ажылдап турар совхозтарга боттарының орулгалары-биле чарыгдалдарын дуглаар болгаш эргежок чугула арыг орулгаларны алыр арганы бээр.

Совхозтарның эргелери болгаш тускайлаң болуру калбарар, үстүнде турар организациялардан бадылаар планныг онаалгаларның саны эвээжээр. Долу бот-орулга-чарылгага шилчээн көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге дараазында кол көргүзүглерни үстүнде турар черлерден айтыр:

— **бүдүрүлге талазы-биле** — продукцияның эң чугула хевирлерин күрүнеге садарының хемчээлин натура-биле база ол ышкаш специализаттынган ажыл-агыйларга оон ыңай продукцияның оларга хамаарышкан хевирлерин малдың үрелиг төлдерин, сорттуг үрезиннерни, олуртур материалдарны болгаш өскелерни-даа күрүнеге садарының хемчээлин;

— **күш-ажыл талазы-биле** — ажыл төлевириниң нииити фондузун;

— **капитал салыышкынының талазы-биле** — төпчүткен капитал салыышкынының нииити хемчээлин;

— **саң-хөө талазы-биле** — орулганың нииити түңнелин, бюджеттен дөзевилелди болгаш кол бүдүрүлге фондулары дээш төлелгени;

— **материал-техниктиг хандырылга талазы-биле** — тракторларны, автомашиналарны, көдээ ажыл-агый машиналарын, дерилгелерни, чемишчидилгелерни, тудуг материалдарын болгаш бүдүрүлгениң өске-даа чепсектерин бээриниң хемчээлин; бо чүүлдерни үстүнде турар организациялар үлеп турар болгай.

Планның оон өске көргүзүглерин ажыл-агыйлар боттары ажылдап кылыр. Фондулар тургузарының чуруму ылавылалдыг тодараттынган турар.

Көдээ ажыл-агый онаалгазынга хамаарышкан кол бүдүрүлге фондуларын оларның өртээниң бир хуузу хемчээлдиг кылдыр бюджетке төлелгени шилчидип берген соонда, орулганың нииити түңүнден материалдыг шаңнал бээриниң, социал-культурлуг хемчеглерниң, чурттаалга тудуунуң, магадылалдың, ажыл-агыйны быжыглаарының болгаш калбартырының фондуларын тургускулаар.

Материалдыг шаңнал фондузунга планныг орулганың 15 хуузун бээр, а пландан дашкаар орулгадан бээри 50 хуу кызырлыр, ынчалза-даа ол шилчидип бериишкинниң нииити түңү ажыл төлевириниң чыл фондузунуң 12 хуузундан ашпас болур ужурлуг.

Социал-культурлуг хемчеглер болгаш чурттаалга тудуунуң фондузунга демги планныг орулганың 10 хуузун, магадылал фондузунга — 20 болгаш ажыл-агыйны быжыглаарының база калбартырының фондузунга — 10 хуузун бээр.

Орулганың оон арткан кезээ Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының талазы-биле шаңналдарны төлээринге, боттарының саарылга хөреңгизиниң немелде өзүлдезин акшаландырарынга, банк чээлизин төлээринге, төпчүткен капитал салыышкынын акшаландырарынга, чурттаалга-коммунал ажыл-агыйларның чарыгдалдарын дуглаарынга болгаш өске-даа чүүлдерге кирер.

Бүдүрүлгеге бир чугула чүве болза, материалдыг шаңнал фондузундан бээр шаңналды төлээрде, күш-ажыл төлевириниң болгаш аңаа шаңналдың дугайында күштүг болуп турар саавырда шаңналдардан аңгы бээр. Күрүне чээлизиниң ролю база бедиир.

Капитал салыышкынынга, боттарының саарылга хөреңгизиниң немелде өзүлдезинге, акша-хөреңгиниң сезон аайы-биле чедишпейн баар чоруун дуглаарынга узун болгаш кыска хуусаалыг чээлилерни совхозтар ап ажыглаар.

Улус ажыл-агыйынга чээли херээн болгаш санажылганы улам ыңай экижидер сорулга-биле «Улус ажыл-агыйынга чээли херээ болгаш санажылганы улам ыңай экижидер база бүдүрүлгеге идиг бээринге чээлиниң үлүүн бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо чылдың апрель 3-те хүлээп алган.

Партияның болгаш чазактың хүлээп алган доктаалдары бүгү ажыл-агыйларга, ылаңгыя карылгалыг болгаш орулгазы куду ажыл-агыйларга хамаарыжыр. Моон ужурунда совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш бүгү ажылдакчылары амдан эгелээш, ажыл-агый эргелелиниң деңнелин бедидер арганы берип турар шак ындыг специализастаашкынны ажыл-агыйлар дилеп тывар ужурлуг, аңаа хамаарыжыр чүүлдер болза бүдүрүлгениң бүгү-ле участоктарынга күш-ажылды организастаары, хереглекчилерге продукцияны саарарын чурумчудары, ажыл-агыйның техника талазы-биле чепсеглениишкини болгаш өске-даа чүүлдер болур. Ынчангаш орулганы хуваарының мурнунда ону баштай алыр херек.

Совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң бот-орулга-чарылгаже шилчиири — бо болза чиик херек эвес, ол дээрге план-даа, ажыл-агый-даа органнарындан, бүдүрүлгелерниң боттарындан-даа улуг белеткел ажылын чорударын негеп турар. Таарымчалыг доктаамал ажылдап турар совхозтуң орулгалының деңнели болза бодунуң акша-хөреңгизи-биле бүдүрүлгени калбартыр, кол бүдүрүлге фондузу дээш күрүнеге чогуур төлелгени берип турар, экономиктиг болгаш материалдыг идиг бериишкининиң фондуларын тургузар арганы берип турар чорукту чедип алыр херек.

Ажыл-агыйны чорударының бо чаа байдалынга совхозтарның хөй эвес бөлүү ам шилчиир. Бо чылын бистиң чуртта 12196 совхозтардан 390 совхозту ынчаар шилчиткен. Олар бир дугаарында долу бот-орулга-чарылгага үндезилээш экономиктиг ажылды организастаарының принциптерин болбаазыраңгайжыдар болгаш өске ажыл-агыйларга олар школа болурлар.

Тыва АССР-де долу бот-орулга-чарылгага шилчидер совхозтар амдыызында чок. Эрткен ажыл-агый чылында совхозтар ниитизи-биле орулгалыг ажылдаан болза-даа ындыг шилчилгелер кылыры көрдүнмээн. Эрткен чылын совхозтар 3 миллион 800 муң ажыг рубльдиң орулгазын алган. Бо чылдың эгезинде бар турган 14 совхозтардан 5 совхоз пландан ажыр 2 миллион 698 муң рубльдиң орулгазын алган, 6 совхоз планга хамаарыштыр 1 миллион 293 муң рубльдиң орулгазын чедир албаан болгаш 3 совхоз 290 муң рубль карылгалыг ажылдаан. Орулганың кол кезээ—бүгү орулганың 87 хуузу — үнүш ажылындан алдынган.

Колхозтарның белеткел өртээнче шилчиир чорук болза, баштайгы саналга-биле алырга, совхозтарга 25—30 хуу немелде орулганы бээр. Чүгле 1966 чылда күрүнеге саттынган тарааның деңнелинге тарааны бо чылын күрүнеге садар болза, бистиң республикага совхозтар 1 миллион 500 муң рубльге хөй акша-хөреңгини алыр. Ол дээрге ажыл-агыйларның ам алганынга аажок хөй немелде болур-дур.

Бистиң совхозтарывыс орулгалыг болуп турар болза-даа, оларны долу бот-орулга-чарылгага кажан шилчиткен турарын чугаалаары берге. Ынчалза-даа партияның болгаш чазактың үндүрген доктаалы бистиң ажыл-агыйларывыска база хамаарыжыр дээрзи чугаажок. Ол болза көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгезин улам ыңай көвүдедиринге, ооң бот-үнезин чиигедиринге болгаш орулгалыын бедидеринге эки перспективаларны ажыдып турар.

Долу бот-орулга-чарылгалыг ажылдаары салбырларга, бригадаларга, ажылчын черлерниң боттарынга ажыл-агый санажылгазының талазы-биле чогуур реформаларны кылырын база ол ышкаш учёт ажылын болгаш планнаашкынны, ажыл-албанны, салбырларны, бригадаларны мергежилдиг тускай эртемниглер-биле болгаш саналга ажылдакчылары-биле быжыглаарын чаа, өске байдал-биле көөрүн негеп келир. Чамдык таварылгаларда штатты болгаш кадрлар белеткээриниң системазын эде көөрү-даа магат чок, чүге дээрге долу бот-орулга-чарылганы нептерединге бүгү-ле ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның экономиктиг билиглерин бедидери кончуг чугула, оон ыңай мурнакчы дуржулганы болгаш эң дээре бүдүрүлгечилерниң чедиишкиннерин нептередип тарадыр, оларның инициативазын, бот-тывынгыр чоруун хөгжүдер апаар болгай.

Совхозтарның экономистеринге, оларның тускай эртемниглеринге онза харыысалга онаажыр апаар. Кол бүдүрүлге фондулары, чер, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырлар канчаар ажыглаттынып турарын кичээнгейлиг болгаш ханызы-биле анализтеп сайгарар, ажыл-агыйга чүнүң херектиин база чүнүң херек чогун тодарадыр, бүдүрүлгениң ажыктыг ажылдаарын улам бедидер.

Совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының мурнунда бо талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар. Ажыл-агый иштиниң бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарын нептереткен байдалда учётту болгаш контрольду канчаар организастаарының, бригадаларның, фермаларның болгаш салбырларның ажылдарының түңнелдериниң аайы-биле материалдыг идиг бериишкининиң системазын канчаар ажыглаарының талазы-биле сүмелерни олар ажылдап кылгаш, бээр ужурлуг. Рубль бүрүзү совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге бараан болзун дээш, бот-орулга-чарылганы бүгү-ле звеноларга нептередир база быжыглаар талазы-биле удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң күжениишкиннерин дыңзыдар чорук чугула.

Е. КАЛЮЖНЫЙ,
ССРЭ-ниң курбанкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи

Сесерлиг сельпозунда

Октябрьның социалистиг революциязының юбилейлиг байырлалынга чедиишкинниг ужуражыр дээш Сесерлиг сельпозунуң коллективи, ооң көдээде турар магазиннери беш чылдың ийиги чылының эгезинден бээр чонну үлетпүр болгаш аъш-чем бараанннары-биле эки хандырар дээш шудургу ажылдап келген.

Сельпо 1967 чылдың баштайгы кварталында ажылчы чонга үлетпүрнүң болгаш аъш-чемниң бараанннарын садып саарарының планын 112,2 хуу, ниитиниң чемненилгениң планын 133 хуу, белеткел болгаш садып алыышкын планын 234 хуу күүсеткен.

Черби магазини (садыгжызы А. Исаев), Ээрбек магазини (садыгжызы Л. Чакирова) эрткен айларның болгаш баштайгы кварталдың бараан саарылгазының планнарын бедик көргүзүглүг күүсеткеш, эки түңнелди чедип ап, Сесерлиг сельпозунуң көдээ магазиннер аразынга калбарган чарыжының тиилекчизи болган.

Ол ышкаш «Көк-Тей» болгаш «Суклак» совхозтарның малчыннарын база часкы хову ажылында ажылдап турар механизаторларны үлетпүр база аъш-чем бараанналары-биле хандырып турар сельпонуң автолавкаларының садыгжылары Л. Раковский, В. Лайзер олар ажылчы чонну аъш-чем база үлетпүр бараанннарынга хүн бүрү өзүп турар негелделерин долузу-биле хандырар дээш кызымаккай, ак сеткилдиг ажылдап турарлар. Олар сельпо баштаар черинден мактады алганнар.

Сельпо бо хүннерде майның бараан саарылгазының планын чедиишкинниг күүседир дээш бодунуң садыг магазиннериниң аразында чарышты улам калбартып шудургу ажылдап турарлар.

С. ТАМЧАЙ.

ЧАҢГЫС ХҮННҮҢ БОЛУУШКУНУ

Чоокта чаа Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» кедээ ажыл-агый артелинге бир хүн ийи солун болуушкун болган. Оларның баштайгызынга баар дээш Көк-Боом кайы сен дээш хапкан бис. Ынчаарда Барлыктың суу доштту чаза чүткүп эгелээн турган.

Көк-Боом-Бажы дээр черге чедип келдивис. Куу-кара хаяларлыг кадыр дагның мырыңай баарында оймак черде мал кажаалары, бажыңнар болгаш хар дег ак өг. Ол болза № 2 хойжу бригаданың төвү-дүр. Безек-безек өөр хураганнар даг эдээнге чоокшулап келген ак хойларже маңнажып, иелеринге каттыжып турда, Барлык хемниң унун каастаан узун-узун дыттар, теректер кедээзинде чиилээн малды таалап көргензиг, часкы салгынга оожум чайгангылап каап турдулар.

А бажыңнарның болгаш өгнүң иштинде-даа, даштында-даа ырак-чоок одарлардан чыглып келген хойжулар боттарының кадарып ажааган мал-маганының болгаш амыдырал-чуртталгазының дугайын өөрүшкү-биле чугаалажып турганнар. Олар бо чылдың бирги кварталының түңнелдериниң дугайын чугаалажыр дээш чыглып келгени ол.

Өгнүң чанынга, малчыннарның хуралы эгелээн. Бригадир Саая Сүүр-оолович Очур-оол бригаданың малчыннарының бирги кварталда канчаар ажылдааның, кандыг-кандыг көргүзүглерлиг болганын тодаргайлап чугаалаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң улуг байырлалынга күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле ужуражыр дээш малчыннарның улуг сорук кириишкин-биле ажылдап турары бригадирниң чугаазындан илдең болду.

— 1967 чылдың бирги кварталында бистиң бригадавыстың хойжуларының кызымак шудургу ажылдаанының түңнелинде 2318 хойларның төрээн хураганнарының 93 хуузун камгалап доруктуруп алган бис. Малчыннарның иштинден Марбы чүс хойга онааштыр 97 хураганны. Орбуй-оол — 95, Сериң—94 хураганны камгалап алгылаан—деп, С. Очур-оол чугаалааш, бодунуң коданында 418 хойнуң хураганнарын 100 хуу камгалап алганын база чугаалаан. Бригадирниң ол чугаазы Төрээн чуртка малчынның күш-ажылчы рапорту кылдыр чоргаар дыңналып турган.

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң секретары Т. А. Стал-оол районнуң ажыл-ишчилериниң улуг байырлал чылында социалистиг чарыжының бирги квартал түңнелдериниң дугайын малчыннарның ол хуралынга чугаалап берген.

Районнуң хойжу бригадаларының Октябрь байырлалынга алдар болдурган социалистиг чарыжының бирги кварталда тиилекчизи «Большевик» колхозтуң № 2 хойжу бригадазы болган дээрзин райком секретары дыңнаткаш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң хойжу бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тугун ол бригадага тывыскан.

— Эки ажылдаан дээш Кызыл тукту тыпсып турары кончуг-ла өөрүнчүг-дүр эштер. Ооң-биле кады бо тукту 3—4-даа чылда салбас дээш ам-даа эки, ам-даа шудургу ажылдаар ужурлуг бис—деп, хойжу Саая Марбы өөрүнүң өмүнээзинден бо хуралга бүзүрелдиг медеглээн.

— Үш-дөрт чыл дээниңер—бо беш чыл планының бүгү чылдарында ук Кызыл тукту кымгадаа алыспайн ажылдаар дээни ол ышкажыл—деп, колхоз даргазы эш Шаалы немей аарак чугаалады.

—Шын, шын!—деп, хойжулар чаңгыс үн-биле бадыткап турдулар.

— Бо тук дээш чеже хойжу бригадалар демисешпейн турар дээр силер. Бүгү бригадалар ачырдачыр демисежип турар болдур ийин — деп, эш Стал-оол сагындырып турду.

Бежен чыл оюн бо чылын демдеглеп турар Октябрьның улуг кызыл тугунуң кезээ болур бо тукту алдарлыы-биле кадагалап, ам-даа улуг чедиишкиннерлиг ажылдаарынче малчыннарны бо болуушкун улам сорук кирген.

Малчыннарның ол хуралы бригада кежигүннериниң болгаш оларга келген аалчыларының өөрүнчүг байырлалы кылдыр хуула берген. Малдың ак-шимээзинден кылган янзы-бүрү чем-биле, хойнуң семис эъди-биле дойлап, омак-хөглүг чугаа-соодун солчуп, соруктуг ыры-шоорун ырлап хөглешкеннер.

Бригадир С. Очур-оол мындыг сөстүг хоочун ырны ырлаан:

Бажынайга хектер хонгаш,
Ужуп чадаан Бай-ла-Тайгам.
Баарынга аалдар хонгаш,
Көжүп чадаан Бай-ла-Тайгам.
Кедээзинге хектер хонгаш,
Ужуп чадаан Бай-ла-Тайгам.
Хеминейге аалдар хонгаш,
Көжүп чадаан Бай-ла-Тайгам.

Бригадирниң ол хоочун ырынга харыы кылдыр аныяк хойжу Саая Серин бодунуң чогаадып алганы, хой кадарып чораш ырлаар ырын база-ла чаңгыландыр ырлай берди. Ооң ырларының сөстери бо-дур:

БРИГАДАМ

Бригаданың төвү болган
Бир-ле дугаар кыштаг чүве.
Ооң ады Боом-на-Бажы.
Онза бедик Боом-на даглыг.
Чырык чаагай сайгылгаанныг
Чыырык болган Боом-на-Бажы,
Чыылган чонга бараан болган
Чымчак чаңныг бригадирим.
Ооң адын Очур-оол дээр.
Онза эрес дарга болгай.
Он-на ийи малчыннарын
Озал чокка кезип турар.

АЗЫРААШТЫҢ ТУРУПТАР МЕН

Ала шокар хоюм төрээн,
Алыс менде олут-даа чок.
Алды шактан туруп алгаш,
Аразынче кириптер мен.
Ак-ла чайт хураганнар
Анда-мында дүймеп турар.
Аайын тыппайн, куспактапкаш,
Азырааштын туруптар мен.

Хойжуларның омак-хөглүг ыры-шоорун таалап дыңнап алгаш, колхоз төвүнге чедип кээривиске, колхозтуң бот-тывынгыр артистери Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин комиссияга дужаар деп турганнар. Ол шиини хүлээп алырынга киржири-биле республиканың культура министри М. Хомушку, Тываның хөгжум-шии театрының режиссёру С. Оюн болгаш оон-даа өскелер келген.

Шииниң шимелдези, артистерниң идик-хеви таарымчалыг кылдынган, ойнакчылары эки белеткенген деп чүвени аңаа көрдүвүс. Шииде киржип турарлар — механизаторлар, колхозчулар, көдээ интеллигентилер.

Тыва драматургияның «Самбажык» чижектиг чогаалын колхозчу клубтуң сценазынга кедээ бот-тывынгыр артистерниң чедиишкинниг үндүрүп турары кижини чайгаар-ла өөртүп, тываларның магалыг чедиишкини кижиниң чоргааралын хайныктырып келир болду. Олар моон мурнунда демги-ле авторнуң «Хайыран-бот» деп шиизин база чедиишкинниг үндүргени республикага билдингир болгай.

Бо удаада база чедиишкинниг болган дээрзин комиссия демдеглеп, чамдык чедир кылдынмаан чүүлдерни кылыр, ойнап күүседиишкиннерни ам-даа улам экижидер талазы-биле үнелиг саналдарын берген.

Улуг Октябрьга уткуштур бир колхозка чаңгыс-ла хүнде безин мындыг болуушкуннар болуп турда, бүгү республикага хүн бүрүде черле кандыг магаданчыг болуушкуннар болуп турар ирги дээрзин бодаарга дыка-ла өөрүнчүг-дүр.

Б. ХӨВЕНМЕЙ.

АНЫЯК ПОВАР А. КРАШЕННИКОВА биле ооң дузалакчызы Т. Федорова оларны ховунуң механизаторлары онза мактаар. Чүге дээрге, угаангыр, уран-мерген холдарның белеткээни амданныг чем оларга таарымчалыг болганы ол-дур.

ЧУРУКТА: повар дүъштеки чемни сөңнээри-биле кудуп турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Шудургу ажыл-иш

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг бежен чылының байырлалынга күш-ажылчы чедиишкинни сөңнеп, төлептиг ужуражыр дээш Кызылдың дааранылга комбинадының коллективи социалистиг чарыштың бедиткен хүлээлгелерин алгаш, соруккур ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң дааранықчылары беш чыл планының ийиги чылының баштайгы кварталының планын 101,3 хууга күүсеткеш, күш-ажылчы чедиишкинниг болган. Комбинаттың дааранықчы ажыл-ишчилери даараар янзы-бүрү хептерни ассортимент болгаш шынар-даа талазы-биле эки күүседип, боттарының алган хүлээлгелеринге ээ болуп турарлар. Коллектив марттың бүдүрүлге онаалдазын 103,6 хуу, а апрельдиң үлүүн 105 хуу күүсеткен.

Комбинаттың сес бригадалары аразында социалистиг чарыштыг. Оларның иштинден апрельдиң бүдүрүлге планын эки көргүзүглүг күүсеткилээн бригадалар эвээш эвес. Ылаңгыя Н. Бахрушеваның удуртканы херээжен улустуң янзы-бүрү платьелерин даараар бригада эрткен айның үлүүн 106 хуу күүсеткеш, бригадалар аразынга чарыштың бирги черин чаалап алган. Ол бригаданың дааранықчыларындан апрельдиң ажыл планын Г. Савелева — 123 хуу, Е. Ерчукова — 133 хуу, О. Сандан — 136 хууларга күүсеткилээш, бүдүрүлгениң шалыпчылары болганнар.

Ол ышкаш хевеңниг чолдак тоннар даараар № 1 болгаш № 2 бригадалар (бригадирлери Е. Васильева, А. Монастыршина) апрельдиң бүдүрүлге онаалдазын 100,4—100,4 хууларга күүсеткилээш, багай эвес түңнелди чедип алганнар. Бригадаларның дааранықчыларындан А. Кавак, В. Турбинова, Р. Абанкина, Д. Тяблашова, О. Сендажы олар эрткен айның дааранылга кылыгларының онаалдазын кижи бүрүзү 118—130 хууларга күүсеткилээннер.

Дааранықчылар амгы бо хүннерде майның бүдүрүлге планын чедиишкинниг күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

С. ОЮН.

Калбартыр орнунга хаап турар

Шара-Нуурнуң (Сарыг-Хөлдүң) олбо талазында өглер дээрге дөңгеликтер-ле, кодан хойлар чаткан ааржы-ла. Ол девискээрде Тес-Хем районда «Ак-Эрик» колхозтуң хойжулары чурттап турарлар. Хойжулар малды менди кыштаткаш, чаш төлдү ажаап албышаан, ам чазагларында хонгулапканнар. Аалдарга киргеш, оларның кандыг чурттап турарын айтырарга: «Ал-бот, азыраан мал менди!» деп, допчу харыылаарлар. Ынчалза-даа өглерге киргеш, малчыннар-биле элээн ханы чугаалажы бээрге, оларның амыдыралында дудап турар чүүлдер дораан-на билдине бээр.

Хойжу Эренчинниң аалы хөл бажында, аалдарның эң бетии кыдыында. Аалдан аъттанып үнеривисте малчынның кара чаңгыс дилээ бо:

— Бээр, бо бистиң Шара-Нуурже автолавкалардан удаа-дараа чорудуп турар кылдыр райпо черинге дыңнадып хайырлаарыңарны дилээр-дир бис.

Хойжу Адышаа ооң бичии ындында турар. Ол кижи хомудалын мынчаар илереткен:

— Хойжуларны, бистерни эки ажылданар деп чагып-ла турар, бис кызып-ла турар бис. Ынчалза-даа биске автолавкалардан чорудуп турарын дилээрге, ону хандырбас ужуру чүү ирги?

Хойжу Доптан мынчаар чугаалаан:

— Биске автолавка чорбаандан бээр элээн болу берди. Ынчаарда ол аалдарны кезип шыдаваан-даа. Автолавканы бээр чорудуп турза кандыг ирги?

Хойжуларның бригадири Соян Хайыңның аалынга келгенивисте, малчыннарның хомудалы улам немешкен болгаш түңнеттинген. Бригадир малдың чаш төлүн бо чылын багай эвес камгалап алганын болгаш хойжулар Бызаакай, Адышаа, Улзан-оол, Лаңаа олар эки үре-түңнелдиг ажылдаанын биске медеглевишаан, ам хой кыргылдазынга белеткелче кирер деп турарын дыңнаткан. Ооң соонда биеэги-ле садыг дугайында кулакка конга болган айтырыг база катап көдүрүлген.

Бригадирниң өөнге болган беседаның соонда мындыг чугаалар үнген:

— Бистиң бо бригадага кээп турар кылдыр быжыглаан автолавка бар бе?

— Кижилерниң херегледи үзүлбес кылдыр удаа-дараа кээп турар автолавка садыгжызынга берген айтыышкын бар бе?

— Бистиң Шара-Нуур магазини катап ажыттынар бе?

— Аа, хопура, чүге катап ажытпарылаан ол, аңаа турган бараан-нарны чүдүрүп алгаш барганы кай.

Мурнунда чылдарда ол черге малчыннарның эргежок чугула хереглединиң бараанарын садыглаар бичии садыгжыгаш турган. Малчыннар автолавка келбейн барган үелерде оортан чүве садып ап турган. Сөөлүнде садыгны райпо баштаар чериниң айтыышкыны-биле хаап каан. Аңаа ажылдаар садыгжы «тывылбаан» дээш, райпо даргазы эш Айыр-Санааның айтыышкыны-биле бараанарны алгаш барган.

Аңаа садыглаар кижи чүге «тывылбааныл?» Ооң чылдагааны бөдүүн. Садыг черин деривейн турган, суугу безин чок, ындыг черге кыжын кым ажылдап шыдаарыл? Дээвирни багай салган, аъш-чемниң кырынче доврак-доозун төктүп турган.

Ынчангаш, ол черге садыглаар кижи «тывылбаан».

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң четкизин калбартыр болгаш ажылын экижидер дугайында партия болгаш чазактың үндүрүп турар шиитпирлери бар турбуже-ле, чаа садыг черлерин ажыдарының орнунга, бар турганнарын хаап турары кем-буруулуг чорук болур ужурлуг дээрзин Тес-Хем райпозунуң баштаар чери билбээни ол ирги бе?

С. ПИРОГОВ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ССРЭ-ниң КНО чанында доктаамал төлээ чериниң нотазы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң КНО чанында Доктаамал төлээ чери чиңгине секретарь У Танга нота чоруткаш, ГДР-ни КНО-га-даа ылгай көөр дээр кандыг-даа оралдажыышкыннарга Совет Эвилели шиитпирлиг удурланып турар дээрзин онзалап демдеглээн. ГДР болза тайбыңның политиказын чорудуп, КНО Уставының принциптерин чайгылыш чок сагып турар болгаш делегейде ооң ат-алдары соксаал чок өзүп орар деп, нотада чугаалап турар.

КНО-нуң секретариады ГДР-ни КНО-нуң органнарының кандыг-даа шиитпири чокка, кара-туразында ылгай көрүп турар-дыр деп, ССРЭ-ниң төлээ чериниң нотазында айыткан.

Х. Виэйраның медеглели

БОГОТА. (СЭТА). Европаның социалистиг болгаш капиталистиг чурттарының акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Карловы Варыга болган конференциязын колумби коммунистер улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар бис деп, Колумбияның Компартиязының ТК-зының чиңгине секретары Хильберто Виэйра медеглээн.

НАТО-ну болгаш Варшава керээзин хары угда тарадып дүжүрер дугайында санал боттуг политиканың уламындан болдунган, ону боттандырып чорударынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар Европада бар деп ол чугаалаан.

Америк агрессияга удур демисежип турар Вьетнамның маадырлыг улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш аңаа дуза көргүзерин күштелдирериниң айтырыынга Европаның коммунистериниң туружу бистерге онза ужур-дузалыг деп, Виэйра медеглээн.

Американың аразының чепсектиг күштерин тургузар дугайында айтырыг дээрге-ле, латин-америк чурттар армияларының дузазы-биле Латин Американың улустарын базар дээр америк милитаристерниң планы-дыр деп, корреспондентилерниң айтырыынга хамаарыштыр Виэйра чугаалаан.

Моол Арат Республикада

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). «Найырал» дээр цирк оюн көргүзүглери мында чедиишкинниг эртип турар, ол чаңчыл болган көргүзүглерде Болгарияның, ГДР-ниң, Совет Эвилелиниң, Польшаның, Румынияның, Чехословакияның болгаш Моолдуң артистери киржип турар. Цирк оюн көргүзүглери Улан-Баторга июнь ортан үезинге чедир үргүлчүлээр.

• • •

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол-совет найырал ниитилели, моол чогаалчылар эвилели база МАРП ТК-ның чанында партияның дээди школазының дыл болгаш литература кафедразы совет шүлүглелге турас-кааткан кежээни организастаан. Күрүне шаңналының лауреады, моол чогаалчылар эвилелиниң секретары Ч. Чимид совет шүлүглелдиң революсчу-патриоттуг кайгамчыктыг чаңчылдарының дугайын чугаалаан. В. Маяковскийниң «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглелинден моол дылче бодунуң очулдурган кезээн ол номчаан.

Моол чогаалчылар сураглыг совет шүлүкчүлерниң шүлүктериниң чаа очулгаларын номчаан.

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). Пакистанның болгаш Совет Эвилелиниң аразында культура талазы-биле солчуушкун пакистан-совет харылзааларны улам экижидеринге идиг болуп, ийи чурттуң улустарының амыдыралы-биле таныжарынга кызыгаар чок арганы берип турар деп, Пакистанның чырыдыышкын, кадык камгалал, күш-ажыл болгаш социал хандырылга министри Кази Анварулхак медеглээн. Эрткен чылын өөредилгениң, уран чүүлдүң, спорттуң талазынга солчуушкуннар болган. Өөредилгениң талазынга бистиң харылзааларывысты улам ыңай калбартыр бодалдыг бис, чүге дээрге ол чорук эртемниң болгаш башкылаашкынның бедик мергежилдиг кадрларын белеткээр арганы берип турар-дыр деп, министр онзалап демдеглээн.

Вьетнам дайынчыларның чедиишкини

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының зенитчи кезектери май 15-те Лангшон можунуң кырынга бир америк самолётту аңдара аткан. Ынчангаш ВДР-ниң девискээриниң кырынга дүжүр аттырган америк самолёттарның ниити саны ам 1.898 четкен.

ВДР-ниң девискээр сугларынче Тханьхоа можуга шургуп кирип келген бөлүк америк шериг корабльдерни Вьетнамның улус армиязының артиллериязының эрик кавызының кезектери боолаан болгаш бир америк корабльди үреелдир аткан.

«ФАНТОМ» ДҮЖҮР АТТЫРГАН

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң девискээриниң кырынга болган агаар тулчуушкунунга вьетнам ужудукчулар май 12-де «Фантом» хевирниң америк самолёдун дүжүр аткан.

Америк шериг-агаар күштериниң ужудукчу-полковниги Норман Гэддис өлген деп, ВИА агентилел дыңнаткан.

Дидим халдаашкын

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу-вьетнам патриоттар Данангтан элээн барыын талаже 3 километр ырак турар ракета установкаларының америк баазазынче дидим халдаашкынны чоокта чаа кылган. Дидимнер чырыдар прожекторларны чыскаалдан үндүрген болгаш караңгыда ракета установкаларынче гранаталарны, частыр чүүлдерни октаан. Данангта америк командылалдың миниингени-биле алырга, мурнуу-вьетнам патриоттар «хок» дээр 12 ракеталарны болгаш 32 салып үндүрүүшкүн установкаларын чыскаалдан үндүрген. Боолаашкынның түңнелинде 9 америк далай чадаг шериглери аары-биле балыглаттырган. Дидимнер чидириг чок болган.

Мурнуу Вьетнамда даштыкы корреспондентилерни баазаже кирерин хораан, чүге дээрге, америк офицерлерниң билингенин ёзугаар алырга, «баазага чедирген когарал кедергей улуг». Америк шериглер долган Данангтан ырак эвес турар ракета баазазын моон мурнунда американнар боттарының камгалалының «эң идегелдиг» звенозу кылдыр санап турган.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕН

ДАМАСК. (СЭТА). Совет Эвилелиниң болгаш Сирияның аразынга 1967 чылда бараан саарылгазының дугайында 1966 чылдың ноябрьда Москва хоорайга ат салдынган протоколду Сирияның Министрлер Чөвүлели бодунуң хуралынга чүүлдүгзүнүп көрген. Ийи чурттуң аразынга садыглажыышкынны дыка калбартырын ол протокол көрүп турар.

Эргилде дугайын Вашингтон билип турган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Грецияга шериг эргилдезин херек кырында АКШ-тың башталга, күткүлү-биле организастаан болгаш боттандырган деп, «Нью-Йорк пост» солунга сураглыг хайгаарақчы Маркис Чайлдс бижээн. Эргилдени белеткеп турарының дугайын Вашингтон февральдың ортан үезинде-ле билген, ынчалза-даа аңаа шаптыктаарын бодаваан.

«Грек айтырыглар-биле холбаалыг шериг кижилерниң, разведканың болгаш күрүне департаментизиниң төлээлекчилериниң киржилгези-биле» ынчан Вашингтонга чажыт чөвүлел хурал болган. Константин хаанның чөпшээрели-биле шериг эргилдезин белеткеп турар деп чүве төп разведка эргелелиниң дыңнадыындан билдинип турган. 1947 чылдан эгелээш, грек армия биле Афиныга дуза көргүзериниң каш чүс кижилиг америк бөлүү чаңгыс команданың звенозу дег кылдыр ажылдап келген деп Чайлдс айтып турар.

Белеткеттинип турар эргилдеге удур кандыг-даа хемчеглер албазын ол чөвүлел хуралга шупту кижилер дугуржуп алган деп, Маркис Чайлдс бижээн. Грецияга болур ужурлуг турган болуушкуннар боттангап, ынчангаш Греция фашист хевирниң диктатуразының адаанда турар-дыр деп, Чайлдс бижээн.

Делегейниң демократтыг организацияларының медеглели

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Делегейниң демократтыг организацияларының Май 1-ниң байырлалы-биле холбаштыр КУДР-га чораан төлээлекчилериниң медеглелин Пхеньянга парлап үндүрген. Кажан америк империалистер Вьетнамда агрессчи дайынын күштелдирип турар үеде хөделиишкиннерниң чаңгыс эвин база америк империалистерге болгаш оларның эвилелчилеринге удур демиседиң чаңгыс аай делегей фронтузун тургузарын бистиң организацияларывыстың дузазы-биле чедип алыр дээш бүгү-ле чүвени моон соңгаар-даа кылыр бис деп, ол медеглелде чугаалап турар.

Мурнуу Көрейни Америк империалистер боттарының колониязы база Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Азияда шериг баазазы болдуруп алган. Сөөлгү үеде АКШ-тың империалистери демилитаризастаан зонаның районунга өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкиннерни күштелдирип, дүшкүүрлүг байдалды кедергей чидиглендирип турар. Көрейниң тайбың каттыжарынга удур угландырган ол кемниг үүлгедиишкиннерни шиитпирлиг буруу шаап тур бис. Мурнуу Көрейден бүгү америк шериглерни үндүрерин негеп тур бис. Көрейни каттыштырарының айтырыын көрей улус даштыкының холгаарлаашкыны чокка боду шиитпирлээр ужурлуг.

Делегейниң демократтыг организацияларының төлээлекчилери бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, АКШ-тың агрессиязынга удур чөптүг дайынны чорудуп турар маадырлыг вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын медеглээн. Вьетнам айтырыын таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле ВДР-ниң чазааның болгаш Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң туружун бүрүнү-биле деткип турарын медеглелде илергейлээн.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлекчизи Изабелла Бюлм, Азия, Африка болгаш Латин Американың улустарының эп-сеткил каттыштырылга организациязының, Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының, Студентилерниң делегей эвилелиниң, Делегей херээженнерниң Демократтыг федерациязының, Араб профэвилелдериниң Бүгү-ниити федерациязының, Латин Американың улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының бирги конференциязының организастыг комитединиң төлээлекчилери ол медеглелде ат салган.

Индияның чонунуң саны

ДЕЛИ. (СЭТА). Бо чылдың апрельдиң төнчүзүнге чедир Индияның чонунуң саны 509 миллион кижи четкен деп ПТИ агентилел дыңнаткан. Апрельдиң дургузунда безин чурттуң чону 1.029.715 кижиге немей өскен.

Суг садыглакчызы — Азияның болгаш Африканың изиг чурттарында чаңчыл болган албан-хүлээлгелиг кижи-дир. Суг сөөрткен кижи хоорайларны болгаш суурларны эргип, амыдырап чоруур.

ЧУРУКТА: Мароккода суг садыглакчызы.

Камера Пресс—СЭТА-ның фотозу.

ЧОННУҢ ТӨӨГҮЗҮНҮҢ АРЫННАРЫ

Республиканың чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчылары Чөөн-Хемчик районнуң школаларының төрээн черин өөрениринин музейлери-биле танышкан. Чамдык ажыктыг сүмелерни бербишаан, четпестерни база айыткан бис.

Чадаананың № 1 школазында кол черни Советтерниң эрге-чагыргазы дээш демиселчилерге бараалгаткан. Музейде шупту 1500 хире экспонаттар бар. Советтерниң эрге-чагыргазы дээш демиселчилерниң аразында кызыл партизан Монгуш Ак-кыс бар, ол фронтуга база дузаламчы көргүзүп турган. Монгуш Бегзиваа—Хөндергейге, Хандагайтыга, Чадаанага, Шемиге болган революсчу тулчуушкуннарның идепкейлиг киржикчизи. Монгуш Хүлер-боо Тывага болган революсчу хөй-хөй тулчуушкуннарга киржип чораан. Оларның ажыл-чорудулгазының дугайында материалдарны уруглар чыгтылаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскааткан стендиден уругларның чаңгыс чер чуртуглары: Сат Бүрзекей, Сат Дончут болгаш Чадаана школазынга өөренип чораан, фронтуга маадырлыы-биле өлүрткен Сат Кошкар-оол, ол ышкаш фронтуга эрес-маадырлыы-биле өлүрткен гвардейжи улуг сержант Дөңгүр-Кызыл болгаш Дажы-Серен оларның чуруктары бар. Дайынга киржип чорааннарның бүгү документилерин мында көргүскен.

Музейниң этнография булуңу янзы-бүрү экспонаттар-биле байлак: хеп-сын, идик, бөрт, аңчының, малчынның херекселдери, эр, херээжен кижиниң каасталгалары, ыяш, демир, хөмден кылган сава аймаа дээш өске-даа эдилелдер хөй. Хайыракан школазының музейинде бүгү херекселдери-биле кады дерип кылган өг макезин ында херээженнер чөвүлели уругларга белекке берген. «Тываның амгы үези», «Колхозтуң мурнакчылары», «Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери» деп стендилер көрүштүг. В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралының дугайында хөй материалдар чыгдынган.

«Чыраа-Бажы суур» деп темага аңгы-аңгы чылдарда солуннарга чиген материалдарны музейде чыгган. Ында суурнуң сайзыралы, ажыл-ишчи кижилерниң база совхозтуң дугайында хөй солун материалдар кирген. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Монгуш Чола, саанчы Хөмушку Кувискаал, тулугжу Куулар Маадырыкчы болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Монгуш Байыскылан, Александр Достай-оол, Куулар Серге-Байыр оларның дугайында стендини музейде тургускан. Чыраа-Бажы ортумак школазының музейинде аңнарның, куштарның хептеп кадырган дүрзүлери, ыяштарның аңгы-аңгы породаларының, минералдарның коллекциялары, үнүштерниң гербарийлери, орус, совет, тыва, моол акша демдектерин делгелгеден көрүп болур.

Хөндергей сес чыл школазының музейинде ийи муң хире экспонаттар санаттынып турар. Янзы-бүрү хевирлиг национал хепти өөреникчилер боттары даарагылаан. Тараа болгаш ногаа культураларының стендизин кылган. Чадаананың № 2, Шеми, Теве-Хая школаларында баштайгы экспонаттар чаа-ла чыгдынып эгелээн. Шеми школазының өөредилге эргелекчизи Олег Шириндиви дуржулгалыг башкы. Суурнуң болгаш районнуң мурнакчы кижилери-биле ужуражылгаларны организастап турар. Төрээн черин өөрениринин булуңун тургускан.

Школа музейи бүрүзүнде атеистиг булуң бар. Ында колдуунда-ла лама, хамнарның шажын херекселдери хөй. Олар шажынның ужур-утказын, хоразын көргүзер ужурлуг, ол ышкаш эртемниң чедиишкиннери-биле харылзаа чок боор турар. Бо бүгү-биле холбаштыр Дарвинниң, Павловтуң өөредиин көргүзүп, чер кырынга амыдыралдың тыптып келгениниң дугайын, баштайгы космиктиг корабльдер болгаш космонавтар дугайында чүге көргүзүп болбазыл.

Школа музейинге шажынчы эт-херекселдерни канчаар көргүзерил деп айтырыгны башкылар чугаалага көөр ужурлуг. Экспонаттарны канчаар делгеп көргүзериниң планын башкылар чөвүлелинге чугаалажып көргеш, оон соонда делгээр болза эки. Чыып алган материал бүрүзүн-не делгеп көргүзери албан эвес. Ылангыя шажынга хамаарышкан материалдарны шуптузун делгээри чугула эвес. Оларны билдилиг шилип ап, чугулазын онзалап көөр болгаш эртемниң чедиишкиннери-биле холбаштырар апаар. Делгелгеге кирбейн барган материалдарны аңгы шыгжап ап болур.

Хайыракан, Хөндергей школаларында төөгү темазынга хамаарыштыр чураан чуруктар бар. Чуруктарның кылган күүселдезиниң шынары дыка чавыс. Ындыг чуруктарны школа музейинге делгеп салганының ажыы биче. Төөгү дугайында шын билиг алырынга эстетиктиг салдар чедиреринге оларның ужур-дузазы эвээш.

Музейге хүлээп алган экспонаттарның даңзызын чамдык школаларда чорудуп турар. Экспонаттың чүгле адын бижиири-биле кызыгаарланмайн оон дончу тайылбырын кылза чогуур: кажан хүлээп алганын, кым эккелгенин демдеглээри чугула. Ындыг тайылбыр чок экспонаттар төөгү талазы-биле үнези чок апаар. Төөгүлүг тураскаалдарны эмгелеп кадагалаарынга оларның дугайында тайылбыр база чугула.

Чадаананың № 1, Шеми, Хөндергей школаларының музейлери Тыва Арат Республика үезиниң база партизаннар болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң дугайында үнелиг экспонаттарны республика музейинге берген. Ук школаларга өөрүп четтиргенивисти илередип ужурлуг бис.

Школа музейлеринге материалдар чыыры чугула ажыл. Чоннуң төөгүзүнүң арыннарын билип алыры-биле кады, улус чонга база салдарлыг. Төөгү тураскаалдарын сонуургап көөр болгаш оларны камгалап кадагалаарынче чоннуң идепкейин көдүрер. Эрткен үениң арыннарын болгаш чаа үениң күш-ажылчы маадырлыг тургузуушкунун оон билип алыр бис.

Т. СНАКОВА,
республика музейиниң ажылдакчызы.

Ыры-биле аян туткан

Бистиң Тываның кижилери көшкүн амыдыралдыг турар үеде массалыы-биле ойнап-хөглээрин күзээн аныяктар тарамык чуртталгага шаптыктаттырып алгаш, эки чүңү-даа кылып шыдавайн чорааннар. Ынчап клубтарның сураа-даа турган эвес. Ам байдал көңгүс өскерилген. Бистиң республиканың суурлар, хоорайлар-биле байлак апарган. Колхозтарның, совхозтарның, салбырларның төптери чаа чараш суурлар—бүдүүлерниң чоргаарал болу берген. Суур бүрүзүнде-ле клуб ажылдап турар.

Оюн-тоглаага, хөглээшкинге ынак кижилер аңаа үргүлчү-ле чыглып кээп турарлар. Уран чүүлге ынак аныяктар болгаш назы-хары дөгүй берген кырганнар-даа боттарының бүгү талантызын чонга бараалгадып болур аргазы бар апарган. Харын-даа суур байтыгай ырак черлерде турар фермаларга-даа чеде бергеш, солун программалыг концерттерниң ында кызыл булуңнарда үнүп турарын сонуургал-биле көрүп болур. Тываларның шаанда бодап чораан күзели ам боттанып, бот-тывынгыр уран чүүл чер болганда калбак сайзыралды алган. Ооң бир көскү чижээ кылдыр «Тере-Хөл» колхозта уран чүүл коллективин айтып болур. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш, колхозта культура бажыңы, кодээ библиотека тематиктиг кежээлерни, номчулга конференцияларын үргүлчү эрттирип турар.

Чон ортузунга пропаганда чорудуп, хөй-хөй кижилерни уран чүүлче хаара тудар ажылдарны парторганизация, кодээ Совет уаут сонуургал-биле деткип, ол талазы-биле болдунар дузаны чедирип турар. Культура бажыңының шии бөлгүмүнүң киржикчилери В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизин белеткээш, чонга көргүскенин көрүкчүлер билир болгай. Шииниң киржикчилери янзы-бүрү мергежилдиң кижилери—колхозчулар, башкылар, эмчилер. Чижээ, Өскениң ролюнда колхозчу Эрекеен Боранак, Хам-оолдуң ролюнда башкы Б. Хомушку, Кенден-Хуурактың ролюнда эмчи С. Оттук-оол дээш оон-даа ыңай. Бистиң күзелдивис болза, шии тургузарын, ону ойнаарын ам-даа сайзыраңгайжыдары, улам байыдары болур. Ынчангаш шиилерни тургузарынга дуза көргүзерин Тываның хөгжүм-шии театрының дирекциязындан дилээн турган бис. Бистиң ол дилээвис күүсеттинмээн.

Бот-тывынгыр уран чүүлче эвээш эвес кичээнгейни угландырып турар бис. Бистиң «Тере-Хөл» колхозта коллективтер аразының уран чүүл көрүлдезин Кунгуртугнуң Культура бажыңы чоокта чаа организастаан. Көрүлдеге ниитизи-биле алды коллектив киришкен. Аңаа ойнап турган 160 ажыг бот-тывынгыр артистер ийи чүс хире янзы-бүрү номерлерни чонга бараалгаткан. Оларның иштинде тыва, моол, хакас ырлар, индий, таджик, орус, тыва танцылар, Коммунистиг партияга, улуг Ленинге, Октябрьга, улустарның интернационалчы найыралынга, ажыл-агыйның мурнакчыларынга тураскааткан шүлүктер, номчулгалар, ажыл кылбас чалгаараарны, арагачыларны шүгүмчүлээн шоодуглуг көргүзүглер, хылдыг хөгжүм ансамблиниң күүселдези дээш, янзы-бүрү номерлер база кирген. Тере-Хөл сельсоветтиң болгаш эмнелгениң каттышкан коллективтери ханы утка-шынарлыг, солун концертти көргүскеш, бирги черни алган. Ылангыя киржикчилерниң боттарының тургусканы, тываларның шаандагы көшкүн амыдыралын болгаш тере-хөлчүлерниң амгы чырык чуртталгазын көргүскен монтажты чон дыка сонуургаан.

Кунгуртуг ортумак школазының башкылар коллективи ийиги черде. Башкыларның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң ниити дерилге каасталгазы болгаш киржикчилериниң кеткен хеви таарымчалыг болган. Октябрь, революция, Ленин дугайында көргүскен номерлер хөй. Башкылар Мария Серже «Төрээн чурт» деп ырыны, Чечек Сериң моол улустуң ырларын эки күүсеткеннер. Кожеге хаглыыгаш, үр эвес болганда ажыттына бээрге, шевергин кылдыр кеттинген аныяктар база улгады берген кижилер-даа көстүп келген. Ол болза Сарыг-Хөл фермазының коллективи-дир. Инек кадарчызы Кежик Сүрүн, саанчы Тамара Идам дээш, өске-даа малчыннар суурнуң албан-хаакчыларындан дудак чок ырлааннар. Ынчангаш ол ферманың коллективи үшкү черни алган.

Көрүлдеге четпестер база турган. Чүл дээрге, бот-тывынгыр уран чүүлдүң чамдык киржикчилери сцена культуразын сагывайн, ажылчын идик-хеви-биле ойнап үнүп кээп тургулаан. Сыгыртыр, каргыраалаар кижилер колхозта бар турда-ла, чамдык коллективтер оларны эвилелдеп ап шыдаваан. Чамдык коллективтерниң программазында колдуунда чүгле ыры, шүлүк колдаан, өске янзы-бүрү номерлер ховар.

Үш хүн иштинде үргүлчүлээн бо көрүлдеден бис колхозувустуң улуг, биче кижилериниң талантызының өскенин билип алдывыс. Ынчангаш чоннуң уран чүүлче хөйү-биле хаара туткан бис.

Колхозта бот-тывынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчилеринге эмчи Саая Оттук-оол, башкы Баяс Хомушку, колхозчу Идам Дарма, 60 ажыг харлыг Дарья Калачаева олар хамааржыр. Үетүнде адаттырганнар база өскелер-даа бот-тывынгыр уран чүүлдүң ажылынга моон соңгаар-даа идепкейлиг киржирлер.

16 кижи составтыг агиткультбригаданы доктаамал ажылдаар кылдыр тургускаш, ыракты малчыннарның турлагларынга чедер, чайын Тарыс аржаанга болгаш күскү үеде сиген бригадаларынга концерттиг чедери бистиң Культура бажыңывыстың ажыл планында кирип турар. Ооң-биле чергелештир улуг концертти белеткээш, Тываның өске районнарынга аалдап чедерин база планнап турар бис. Ынчангаш «Улуг Октябрьның 50 чылынга — белеткел» дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын күүседиринге тере-хөлчүлер боттуг салдышкынын киирерлер.

С. ЧИГЖИТ,
Кунгуртугнуң Культура бажыңының директору.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Солун чуулдер, фактылар

«АВРОРА» ДУГАЙЫНДА ТУРАСКААЛ

Маадырлыг «Аврора» крейсер чээрби чылдарда өөредилге походтарының үезинде Мурманск ортээлге үш удаа чораан. Заполярье хоорай-порттуң чурттакчылары ол болуушкуннарның дугайында тураскаалды мөңгежидерин шиитпирлээн. Ам Мурманскиде сураглыг архитектор Николай Быстряков тураскаалдың төлевилелин ажылдап кылып турар. ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга архитекторнуң чугаалааны болза:

— «Аврораның» Мурманскиге чорупп турганын мөңгежидерин Рыбачий биле Средний ортулуктарның чалымнарлыг дагларынга дайын үезинде бодап турган мен. Тураскаалдың демдээ ийи идеяны — «Аврораның» Мурманскиге чорааның болгаш Ленинградта корабльдиң турарын каттыштыр көргүзер. Кара-бора өңнүг гранитте кылган бедикке адмиралтейниң македин, а ооң кожазынга «Аврора» крейсерниң дүрзүзүн чураан чурумалды тургузар болгаш ооң Мурманскиге чораан дугайын бижиир.

◆

АЛМА-АТАДА ОРГАН МУЗЫКАЗЫ

Казахстанда баштайгы орган музыказын Казахстанда уран чүүлдерниң Курмангазы аттыг күрүне институдунуң концерт залында эптеп турар. ГДР-ниң Потсдамда «Шукке» дээр фирманың чорутканы дөрт тускай эртемниглерниң бригадазының удуртулгазы-биле ол ажылды чорудуп, ук инструментини тургускан. Концерт органы 12 регистрлиг. 450 дыңнакчылар орар зал тудуп турарының үезинде-ле фирманың удуртукчузу Александр Шукке Алма-Атага чораш, залдың бүгү талазы-биле таарымчалыын бедик-биле үнелеп көрген.

— Тускай фортепианоның клазынга чаа өөредилге чылы-биле кады органистерни белеткээринге белеткенип турар бис—деп, институттуң оралакчы ректору Борис Лебедев ПМА-ның корреспондентизинге чугаалаан.—Фортепиано клазының талазы-биле бистиң башкывыс Эмиль Росман Москва консерваториязынга чартык чыл белеткелди эрткен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын байырлаарының хүннеринде казах орган музыказы чаңгыланып үнер.

◆

ИЙИ ӨҢНҮГ ХӨМ

Ульяновскиниң хөм-идик комбинадынга продукцияның чаа хевирин—ийи өңнүг хөмнү бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алган. Янзы-бүрү өңнүг чырыктарга ындыг хөмнүң өңү база янзы-бүрү болуп турар.

Ажылдап кылышкынның онзагай байдалының, будулганың ачызында ийи өңнүг хөмнү бүдүрүп үндүрери чедип алдынган. Ылангыя кызыл-сарыг өңнүг хөм онза чараш.

Чаа хөмнерни херээженнерниң болгаш уруглар идиин, курну, портфельди, херээжен сумкаларны болгаш өске-даа галантерея бараанnарны бүдүреринге ажыглаар. (ПМА).

Балык курлавырларын камгалаар

Час дужуп келири-биле кады республиканың хемнеринге болгаш хөлдеринге балыктарның көскүлени аажок апаар. Белдер, мыйыттар (шокарлар), кадыргылар үүргене төгер ырак хемнерже үнер бетинде күштүү-биле чемнеп эгелээр, хөлдерде шортаннар мырынай араатан дег апаар. Дош эрээн сээлүнде балыктар, шаанда боттарының-на үүргенеден частып үнгүлээни төрээн хемчигештеринче шуужуп эгелээр. Балыктарның өзүп көвүдээринче инстинктизи оларны саарыгларны болгаш ужарларны ажыр сывыртап, аажок хөй айыылдарны эртеринче албадай бээр.

Балык аажок үре-төлгүр болур чүве дээр бодал кижилерде амга чедир бар, а херек кырында ол ыракта-ла ындыг эвес. Чижээ, 200 грамм хире деңзилиг кадыргының үре-төлү 1200—2300 үүргенеден эртпес-тир. Кадыргы шапкын сыык суглуг хемнерниң элезин-сайлыг саарыгларынга барып үүргенезин төгер. Кыс кадыргы бүрүзүнүң төккен чүс-чүс үүргенелери эр кадыргының судунге таварышпайн баргаш, үреленип ботганмас, сугга өлүр. Көнчүг хөй үүргенелер болгаш шымыл байлаңчыгаштар араатан балыктарның болгаш сугнуң өске-даа дириг амытаннарының чемижи болу бээр. Бо бүгүнүң түңнелинде төрүттүнген муң үүргене бүрүзүнден-не улуг балык болгуже чедир чүгле он четпези чурттап артар. Мындыг байдал бистиң республиканың кадыргыдан өске-даа балыктарынга бүрүн хамааржыр. Харын моон ужурунда балыктың үүргенелээр үезинде онза камгалаары чугула болуп турар.

Үүргенезин төгер дээш сыык сугларже хөйү-биле шуужуп турар балыктарны тударындан белен чүве чок. Бодунуң хууда карманын күрүне эрге-ажыындан бедик көөр ийи-чаңгыс кижилер ол байдалды ажыглап турар. Элээн каш чылдар дургузунда Тожунуң аңнаар-тывыш ажыл-агыйының Хам-Сыра салбырының балыкчызы Павел Ворончихин дээрзи Ноян-Хөлче кирип чыдар балык үүргенелээр сугларны хоозурадып келген. Бир катап ол балык үүргенелээр үеде 32 доскаар кадыргы туткан. Салбырның эргелекчизи турган К. С. Огнев дээрзи ол төтчеглекчини харыысалгага киирериниң орнунга, ону камгалап, харын-даа балыкты оон-биле кады төтчеглекчи ёзу-биле кырып турган. Балык камгалалының хөй-ниитичи инспектору Иван Никифорович Ковтуновтуң чүгле кызымак күжениишкининиң ачызында балыктаашкын чурумун үрээн төтчеглекчиге харыысалга хүлээткен.

Балык үүргенелээр хемчигештерден төтчеглекчи ёзу-биле балык тударын эрткен чазын «Уш-Белдир» курорттуң директору турган И. Е. Кишинский организастаан. Ол чурум чок чоруу дээш ону хөй түңге торгаан. Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» колхоз балык үүргенелээр үеде төтчеглекчи ёзу-биле кадыргы тударын чыл бүрүде база организастап келген.

Тыва АССР-ниң сугларынга балыктарның өзүп көвүдээринге таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле бо чылын чазын үүргенелээр балыктарны камгалаар талазы-биле ийи айны чарлаан. Ол айлар апрель 10-да эгелээн болгаш июнь 10-да доостур. Ол хуусаа иштинде балык тударының кандыг-даа тывышчы херекселдери-биле, тус-тус балыкчыларның болгаш балыктаар тывыш организацияларның балык тударын хоругдап турар болгай. Чүгле сыырткыыш болгаш спиннинг-биле балыктаары хоруг чок.

Бисте хөйү-биле санаттынып турар бойдуска ынактар болгаш балыкчылар балык курлавырын камгалаарынга болгаш көвүдедиринге бүгү талалыг дузаны балык камгалал органнарынга көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң эге организациялары, бойдус камгалалының ниитилелиниң салбырлары балык үүргенелээр үеде сугларны хайгаарап, балыктарның үүргене төгер дээш үнер хемчигештерин илередип демдеглеп, оларны камгалаарын организастап турар болгаш балыктаашкынның хуусааларын база чурумун чурттакчы чонга тайылбырлап турар.

Балык камгалалының органнарынга улуг дузаны школачылар болгаш пионер организациялары чедирип болур. Сыстыг-Хемниң сес чыл школазының өөреникчилери эрткен чылын када бээр хөөлбектерже чайын үне берген миллион ажыг байлаңнарны камгалап алган. Ол дээрге балык курлавырын камгалаар болгаш көвүдедир херекке школачыларның улуг салышкыны болган.

Чазын үүргенелээр балыктарны камгалаарының ийи айынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезиниң дугайында доктаалды «Комсомолчу прожекторнуң» область штавы хүлээп алган. Ында чамдык комсомолчулар. «Комсомолчу прожекторнуң» чамдык штабтары болгаш отрядтары сугларны хирлендирер, бокталдырар чорукларны эскербейн турарын база демдеглээн. Үлетпүр черлери ажыглаан хирлиг суун, ыяш чоңгузун балыктыг сугларже киирип турарындан олар баксырап, балыктарның чемнээр, дүнчүлээр, үүргенелээр черлери кызыдап турар. Ынчангаш комсомол организациялары, «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтары болгаш штабтары балык камгалалының ийи айынга киржип, сугларны хирлендирер чорукка, балык төтчеглээшкининге удур демисел чорудары-биле постуларны, рейд бригадаларын болгаш хайгыылдаашкыннарны чамдык черлерде тургускулаан.

Бойдуска ынакшылдыгларның, балыкчыларның, комсомолчуларның, школачыларның балык камгалал органнарынга идепкейлиг дузазы республиканың балык курлавырын камгалаарынга болгаш көвүдедиринге шиитпирлиг рольду ойнаар.

О. ГАВРИЛОВ,
балык камгалалының Тыва инспекциязының участокта күрүне инспектору.

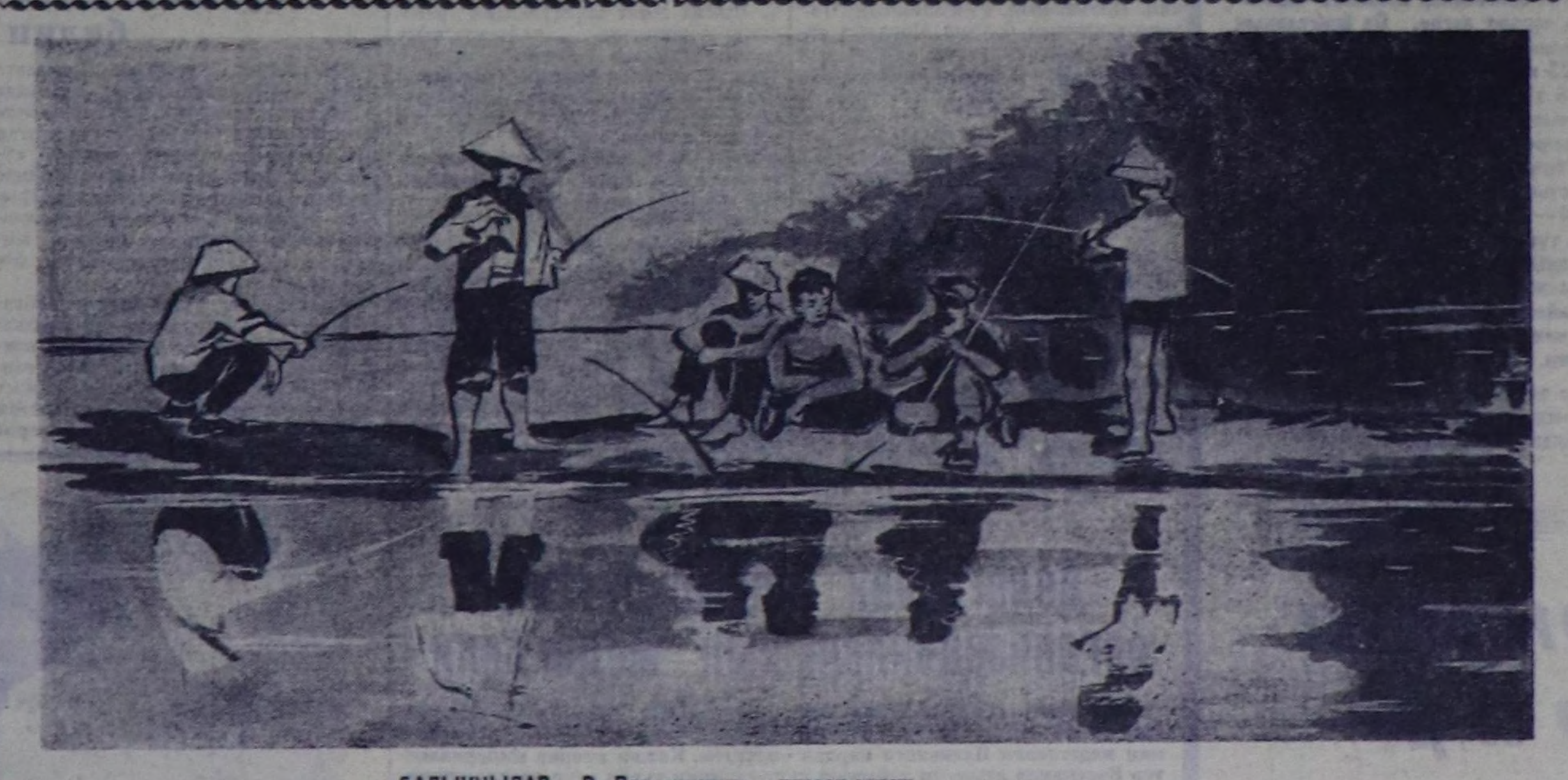

«БАЛЫКЧЫЛАР». В. Волченконуң чураан чуруу.

Тываның автоажыл-агый автоэргелелинде септелге фондузу чок болганындан Тываның автосептелге заводу Тыва АССР-ниң үлетпүр-бүдүрүлге организацияларындан болгаш колхоз, совхозтарындан капитал септелгеге ГАЗ-51, УРАЛ-355 М, ЗИЛ-120, 124-түң хөделдирикчилерин, ол-ла маркаларның мурнуу болгаш соңгу мостуларын септээри-биле оларны кызыгаар чокка хүлээп алыр, ол ышкаш ГАЗ-51 болгаш ЗИЛ-164 маркаларлыг автомашиналарның кузов хааржактарын садып турар.

Автозаводтуң администрациязы.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Чаа мультипликациялар 9.45, «Туттурбас өжээн негекчилери» 11.30, 1.15, 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Баштайгы шылгаадалар» (2-ги сериязы) 2.30, «Ынакшылдың эми» 4.30, 8.30, «Мегелеттиргеннер» 6.30 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Паспорт чок кижи» 5, 7, 9 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Тайга чүнүң дугайын ыттавааныл» 9.40, 11.30, 1.40, «Ынакшылдың байырлалдары» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.
«ВОСТОК»: «Боксёр болгаш өлүм» 3, 7, «Болур бе азы чок бе» 5, 9 шактарда.

Республиканың эң хоочун ужудукчузу, партия кежигүнү

Чили Санчикович
ЧИМИТТИҢ

мөчээниниң дугайын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш СЭКП-ниң Кызыл хооркому ханы кажыыдал-биле дыңнадып, ооң өг-бүлезинге кажыыдалын илергейлеп тур.

Тываның автотранспортунуң шаандан бээр ажылдакчызы, эң хоочун ужудукчу

Чили Санчикович
ЧИМИТТИҢ

элекке мөчээниниң дугайын Тыва автоэргелелдиң коллективи кажыыдал-биле дыңнадып, ооң өг-бүлезинге база дөргүл-төрелдеринге кажыыдалын илергейлеп тур.

Ужар чүүл коллективиниң удуртукчузу чораан, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы, СЭКП кежигүнү, пенсионер

Чили Санчикович ЧИМИТТИҢ

бо чылдың май 15-те элекке мөчээниниң дугайын Кызыл аэропортунуң командылал чери, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ханы кажыыдал-биле дыңнадып, мөчээн кижиниң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге кажыыдалын илергейледи.

Хавак хозунуң аарыы

Карактар хостарының үстүнде турар хавак хозунче ирин тывылдырар микробтар киргеш уяланганда, хавак хозунуң аарыы фронтит тыптыр. Ол таварылгада хавак үргүлчү аарывас-даа болза хаая-хаая аараанда дыка берге. Чогум аарыыры база-ла янзы-янзы: чамдык таварылгаларда чоорту ыстап-даа аарыыр, чамдыкта ок өткен чүве дег кончуг күштүг-даа болур, а чамдыкта харын соп азы бир чүве-биле шиштеп турган чүве дег чидиг-даа болгулаар. Ол үеде күш-ажыл-даа, угаан ажылы-даа кылырга, арын доңганда-даа, хевертеп чырыкче көөрге-даа, ооң аарыыры дам барып турар апаар. Оон аарыыры колдуунда-ла хавак хозунга бак сугнуң чыылганындан хамааржыр.

Аарыг кижилер колдуунда-ла боттары карактарының үстү болгаш иштики азыглары савыйып ыжып келгенин эскерип каар болгаш ындыг черлерже бичии-ле базарга ааршылыы кончуг. Фронтит колдуунда-ла хавак хостарының чаңгыс талазынга тыптыр, ынчангаш думчуктуң база-ла чаңгыс үдүнден суг төктүр.

Үргүлчү суг төктүп келирге, думчук иштиниң чымчак шаралаңчак карты хөөп келгеш, думчук түнүп туруп бээр.

Тывылгаш үр болган фронтит белен эмнеттинмес апаар. Ынчангаш ындыг фронтитти кезип эмнээр. Тывылган аарыгны эмнеп экиртириинден ону шуут тывылдырбазы белен болгай. Бо аарыгдан соокка алыскан кижилер аарыыр чүве болганда, организмни соокка удур, аарыгга удур туруштуг кылдыр дадыктырарынга күш-культура болгаш спорт улуг ужур-дузалыг.

Фронтитти болдурбас төлээде, үр болган болгаш чаа тыптып орар сырыңгы думааны ой-шаанда эмнедири чугула, чүге дээрге, ол аарыг думчук хостарындан хавак хостарынче бо-ла дамчый бээрлер. Ол ышкаш тынышка шаптыктап турар думчук хостарының тургузуунда төрүмелинден-не болган четпестерни ой-шаанда эде эмнээри фронтитти тывылдырбазының магадылалы.

Бир эвес фронтит тыптып келген болза, эмчиниң сүмезин дыңнап, эмнениринден эргежок чугула.

Фронтиттиг кижи бодун камнаныр херек. Эң ылаңгыя изиргенип турган, соокка үнери кончуг багай. Хаттыг, соок хүннерде чылыг бөрт кедип, хавакты чылыктыр шарыыры чугула. Ол ышкаш идик өдүп, бут доңарга база багай. Холдарны соок сугга булгап доңурарга база ук аарыг үдээрээр.

Чидиг холуксаа чок, чиик, чемиштиг ногаа болгаш сүт аймаандан кылган аъш-чем чиир болза эки. Арага ижери болгаш таакпылаары шуут хоруглуг.

Эмчилер фронтиттиг кижилерге изиг чүве-биле чиңнедип эмнээрин бо-ла сүмелээн турарлар. Уштен беш чедир баштайгы чиңнээшкиннер ук аарыгны кезек үдередип, кижиниң ниити байдалын баксырадыптып болур. Оон чоорту шак ындыг чүүлдер чидип, кижиниң кадыы экижип эгелээр.

Бир эвес эмчи ындыг аарыг кижиге эфедрин, санорин, арепалин чижектиг хан дамырлары хөөдер эмнер-биле эмнеирин сүмелээр болза, ол эмни думчукче дамдылатпайн хөвеңге сиңиргеш, ол хөвең-биле думчуктуң үдүн 3—5 минута иштинде бөөшкүннээр.

Кургадып каан малинаны, липа чечээн, шайны сугга хайындыргаш, ижерге база эки. Ону кежээ, удуурунуң бетинде, орунга чыда ишкеш, чылыктыр шугланып алыр херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00448.